

SOVON NIEUWS

3

22e jaargang
oktober 2009

2008 het 25e BMP-jaar: we schetsen in grote lijnen de ontwikkelingen. De vergelijking van aantallen tussen 2007 en 2008 laat een toename van meer dan 10% zien bij 16 soorten en een soortgelijke afname bij 15 soorten. Afrikatrekkers blijven het slecht doen.

Eerste indrukken broedseizoen 2009: een groot succes? Naar het zich laat aanzien, hebben sommige zangvogels in 2009 een goed tot uitstekend broedsucces gehad. Dat is althans te horen bij een snelle rondvraag.

Veranderingen in de najaarstrek van Huiszwaluw en Grote Gele Kwikstaart. De Huiszwaluw lijkt steeds vroeger te vertrekken, de Grote Gele Kwikstaart later. Past dit in het algemene beeld?

En verder in dit nummer:

- **Weidevogels:** een blijvend zorgenkindje?
- **Tuinvogeltelling** gezamenlijk met Vogelbescherming Nederland
- In de klei: **Lieuwe Dijkse**n
- In memoriam Jan Nap
- IJking van methoden om kolonies **Kleine Mantel- en Zilvermeeuwen** te tellen
- Nieuws uit het **Nestkaartenproject**
- Grote aantallen **ganzen** gekleurd in Nederland in 2009
- Jaar van de **Visdief** kent bewogen broedseizoen

SOVON-Nieuws

Nieuwsbrief van SOVON Vogelonderzoek Nederland.

SOVON-Nieuws publiceert over SOVON-vogeltellingen, over de vereniging, en over andere zaken betreffende vogels in Nederland.

Redactie

John van Betteray, Fred Hustings
Kees Koffijberg, Ruud Foppen
& Peter Eekelder (illustraties).

Overname van artikelen of illustraties alleen in overleg.

SOVON-Nieuws wordt gedrukt op chloorvrij papier. ISSN 1383-0635.

Lidmaatschap

Contributie: minimaal € 12,-.

SOVON-leden ontvangen vier maal per jaar SOVON-Nieuws en korting op SOVON-uitgaven en het abonnement op Limosa.

Ledenadministratie Jeroen van Zuylen, zie bureau-adres SOVON.

Bestuur

Voorzitter: Louis Dolmans

Secretaris: Guus Durville, per adres SOVON.

Penningmeester: Louis Dolmans

Overige bestuursleden:

Frank Berendse, Adrie Hottinga

E-mail: bestuur@sovon.nl

Bureau

Adres SOVON, Rijksstraatweg 178,
6573 DG Beek-Ubbergen.

Tel: 024-6848111, Fax: 024-6848122,

E-mail: info@sovon.nl

Homepage: www.sovon.nl

Giro: 2905988, Rabo: 10.51.17.056.

Ledenraad

Kijk op www.sovon.nl onder sovon-
vereniging voor uw ledenraadsleden.

E-mail: ledenraad@sovon.nl

Directeur Frank Saris

Communicatie Carolyn Vermanen

Monitoring en Inventarisaties Rob Vogel

Onderzoek en Advies Ruud Foppen

Doelstelling

SOVON Vogelonderzoek Nederland stelt zich ten doel het coördineren, stimuleren en publiceren van ornithologisch veldonderzoek ten behoeve van natuurbescherming, beleid en wetenschap.

De vereniging tracht dit doel te bereiken door het organiseren van grootschalige projecten waarin wordt samengewerkt tussen vrijwilligers, stafmedewerkers en andere instellingen.

De meetnetten voor Broed- en Watervogels zijn onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring, uitgevoerd i.s.m. CBS en provincies en gefinancierd door het Ministerie van LNV en Rijkswaterstaat.

Lay-out: van Groot tot Klein

Druk: van Mameren Repro b.v.

Foto's omslag:

Zomertortel, Thorn, 2 mei 2009

(Ran Schols)

Meeuwenteller Lieuwe Dijkse

(Rob Buiters)

De Friese oplossing

Al heel lang komen er weidevogels voor in Fryslân. Toen er nog geen dijken lagen en nog geen Friezen op terpen woonden, kwamen er waarschijnlijk al soorten als Watersnip, Bosruiter en Kempfaan tot broeden. Dankzij de Friezen met hun bedijkingen en veeteelt is hun deel van het land de weidevogelprovincie bij uitstek geworden.

Het was dan ook logisch, zeker historisch, dat de Friezen 'hun' weidevogels goed wilden blijven volgen. In 1996 werd daarvoor zelfs een aparte stichting opgericht: inderdaad, de Stichting Weidevogelmeetnet Friesland, waarbij de feitelijke uitvoering plaatsvond vanuit Bureau N, oftewel Freek Nijland.

SOVON was vanaf het begin betrokken bij deze ontwikkeling. Er werden goede afspraken gemaakt over gegevensuitwisseling en dit had nog lang zo door kunnen gaan. De pionierfase is al jaren geleden afgesloten en recent kwam vanuit genoemde Stichting, in afstemming met de provincie Friesland, het verzoek om het meetnet onder te brengen bij een landelijke organisatie. Aan SOVON is gevraagd om haar betrokkenheid bij dit meetnet te intensiveren, door met name de rol van de stichting inclusief de coördinerende rol van Freek Nijland op een vloeiende manier over te nemen. Een boeiende uitdaging, die geheel in onze visie past. Bovendien konden we ook voldoen aan de wens om echte Friezen deze kar te laten trekken. Die bleken we al in dienst te hebben, en wel op regiokantoor Leeuwarden! Op deze wijze zal de overgang geen hobbels in de gegevensverzameling en -verwerking teweegbrengen. We gaan dus eind dit jaar afscheid nemen van Freek Nijland en u kunt nu al met uw vragen terecht bij Klaas Jager (veldwerk, vrijwilligers) en Jelle Postma (gegevensverwerking, organisatie meetnet).

Freek, bedankt!

Frank Saris

Agenda

Oktober

- (1) tijd om uw broedvogelformulieren in te leveren of de digitale aanlevering eens te proberen**
- (17) monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling**

November

- (14) monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling**
- (21) integrale Waddentelling, (28) Landelijke Dag**

December

- (15-1 jan) PTT-tellingen**
- (12) monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling**
- (15-1 jan) wintervogeltelling**

Januari

- (16) Midwintertelling, monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling, integrale Waddentelling**
- (23-24) tuinvogeltelling (SOVON & Vogelbescherming)**

Februari

- (13) monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling**

Ransuil. Foto: Harvey van Diek

2008 het 25e BMP-jaar

In 2008 beleefde het Broedvogel Monitoring Project (BMP) zijn 25e verjaardag. In deze bijdrage wordt daarbij stilgestaan door de ontwikkelingen in die periode in grote lijnen te schetsen. De vergelijking van aantallen tussen 2007 en 2008 laat voor verreweg de meeste soorten geringe veranderingen zien. Een toename van meer dan 10% kwam tot uiting bij 16 soorten en een soortgelijke afname bij 15 soorten. In deze groepen voeren standvogels de boventoon.

2007 versus 2008

Door het procentuele verschil te berekenen tussen de landelijke indexen in 2007 en 2008, krijgen we per vogelsoort een beeld van hoe goed of slecht 2008 was ten opzichte van zijn voorganger.

Zoals gewoonlijk figureren drie erratisch optredende vogelsoorten weer in de lijst van sterkste stijgers (geen dalers dit keer): Kwartel, Sijts en Kruisbek. Alleen bij de Kwartel was de fluctuatie substantieel; hij bereikte één van de hoogste indexwaarden ooit (238).

In de categorie toegenomen van 2007 op 2008 staan vijf soorten die op de lange termijn juist afnemen: Braamsluiper, Tuinfluiter, Grauwe Vliegenvanger, Staartmees en Ringmus. Ze halen in 2008 10-62% hogere waarden. Misschien zijn dit de eerste tekenen van een kentering in de trend? Voor Grauwe Gans, Groene en Grote Bonte Specht past de toename in 2008 in de ontwikkeling op de lange termijn, terwijl het bij de Glanskop, Zwarte Mees en Appelvink veeleer om jaarlijkse fluctuaties gaat, die ditmaal positief uitvallen. Ruim de helft van de toenemende soorten zijn standvogels, de overige soorten zijn gelijkelijk verdeeld over Afrika-trekkers en kortaafstandtrekkers.

Vijf soorten die op de lange termijn afnemen, doen er in 2008 nog een schepje bovenop. Patrijs, Koekoek, Ransuil (wie hoort nog piepende jongen!), Ekster en Kleine Barmsijs (zijn ze er nog?) laten verliezen zien van 11-31%. Patrijs, Ransuil en Kleine Barmsijs zitten in 2008 op een niveau dat nog niet eenderde bedraagt van dat in 1990. De al jarenlang toenemende Putter en Sprinkhaanzanger kenden een matige score in 2008. Dergelijke inzinkingen zijn beide soorten al eerder te beurt gevallen, maar lijkt ze op de lange duur niet te deren. Jaareffecten en fluctuaties zijn ook in het spel bij acht andere in 2008 teruggevallen soorten. Hiertoe behoren Bosuil, Zwarte Specht, Nachtegaal, Kleine Karekiet en Goudvink, die op de lange termijn een stabiele trend met geringe jaarlijkse schommelingen kennen. Bij Kuifmees, Groenling en Rietgors gaat het eveneens om schommelingen, maar dan bij soorten die op de lange termijn een matige afname vertonen (Kuifmees) of juist toename (Groenling, Rietgors). Ook

bij deze soorten kan het zomaar zijn dat dit de eerste tekenen zijn van een nieuwe, in dit geval negatieve, ontwikkeling. Negen van 15 in 2008 teruggevallen soorten zijn standvogels. Afrika-trekkers (4) en kortaafstandtrekkers zijn ook hier in de minderheid.

All time low or high

Elk jaar zijn er soorten die dan hun laagste of hoogste indexwaarden ooit halen. In 2008 gaat het in beide gevallen om tien soorten. Meestal bereikt een soort het zenit als gevolg van een jarenlange opwaartse trend, zoals het geval is bij Dodaars, Grauwe Gans, Nijlgans, Krakeend, Groene en Grote Bonte Specht, Zanglijster, Boomklever en Boomkruiper. Bij Rietzanger en Bonte Vliegenvanger is de topscore in 2008 meer een korte-termijneffect, samenhangend met bijvoorbeeld een goede reproductie in 2007 en/of goede overleving (gunstige situatie in de wintergebieden).

Scholekster, Kievit, Wulp en Veldleeuwrik bereiken in 2008 de bodem van hun indexreeks. De meeste andere weidevogels zitten hier dicht bij in de buurt. Ook twee Afrika-trekkers, Zomertortel en Koekoek, zien in 2008 hun indexwaarden verder zakken tot een dieptepunt (index 30 en 71 punten; 1990=100). Bij twee soorten met lage indexen in 2008, Grote Lijster (68) en Ekster (58), gaat het om een herhaling van zetten. De lijster bereikte eerder minima in 1986, 2002 en 2008, naast maxima in 1984, 1996 en 2004. De stand van de Ekster was vrij stabiel in 1984-90, daalde toen met eenderde tot in 1998, bleef vervolgens vrij stabiel tot 2006 om daarna weer terug te vallen

Voorspellen?

Hoe zou het met onze algemene broedvogels over 25 jaar gesteld zijn? Voorspellen is vaak niet meer dan het doortrekken van de huidige trend. Dat kan iedereen zelf doen. Terugkijkend is de toename of het herstel van soorten als Kuifeend, Kwartel, Groene Specht, Roodborsttapuit en Blauwborst vrij onverwacht geweest, evenals de afname van Boomvalk, Ransuil, Witte Kwikstaart, Fitis, Fluiter, Ekster, Spreeuw en Huismus.

(vervolg op pagina 5)

Een kwart eeuw BMP

We vinden het nu heel gewoon dat we goed op de hoogte zijn van de aantalsontwikkeling van vrijwel al onze broedvogels. Dat was 25 jaar geleden in 1984, het startjaar van het BMP, wel anders. Toentertijd was er amper iets bekend over toe- of afname van algemene soorten. Kwantitatieve gegevens waren schaars, vaak regionaal getint en door gebruik van verschillende methoden moeilijk vergelijkbaar. De start van het BMP heeft hierin verandering gebracht. Thans worden jaarlijks 1000-1500 proefvlakken geïnventariseerd en in grote lijnen wordt overal op dezelfde manier geteld. Niet dat we het BMP nu heilig moeten verklaren, want er valt nog wel wat te verbeteren. Zo blijkt het monitoren van soorten een stedelijk gebied een probleem, reden waarom een alternatieve methode (MUS) in het leven is geroepen. Ook in regulier agrarisch gebied wordt geëxperimenteerd met alternatieve methoden. Het neemt niet weg dat het destijds gestelde doel voor het BMP ruimschoots gehaald is.

Dankzij de jaarlijkse bijdrage van honderden tellers, die het vaak stug volhouden (55 BMP-gebieden zijn sinds 1984 jaarlijks geïnventariseerd!), kunnen we thans van ruim 100 algemene en schaarse vogelsoorten de landelijke aantalsontwikkeling in beeld brengen.

Over de periode 1984-2008 vallen 44 vogelsoorten in de trendklasse matige tot sterke toename, 34 in matige tot sterke afname en 24 in de klasse stabiel. Het aantalsverloop van enkele van de grootste winnaars en verliezers is in grafieken gezet en dat is ook gedaan met enkele kenmerkend stabiele soorten.

Winnaars

Nijlgans en Krakeend zijn twee van de tien watervogelsoorten die tot de winnaars gerekend kunnen worden. Daartoe behoren ook Dodaars (enigszins onverwacht), Fuut, Knobbelzwaan, Kuifeend en Meerkoet. Andere winnaars zijn Buizerd, Kwartel, Zwarte Kraai en Putter. Bosvogels zijn ruim vertegenwoordigd, met onder andere Grote en Kleine Bonte Specht, Zwartkop, Goudhaan, Boomkruiper, Boomklever, Vink en Appelvink. Zij profiteerden vooral van het uitgroeien van aangeplant bos. Verrassend genoeg scharen zich onder de winnaars ook vijf soorten, die op de Rode Lijst van bedreigde vogelsoorten uit 1985 stonden. Dat zijn Boomleeuwerik (herstel op heide), Blauwborst (uitbreiding in moeras), Rietzanger en Grasmus (herstel na Afrika-droogte) en Geelgors (herstel in NO- en Oost-Nederland). Wie had in 1984 de enorme toename en soms ook gebiedsuitbreiding van deze soorten kunnen voorspellen? De Roodborsttapuit (viel toen net buiten de Rode Lijst maar stond wel in de editie van 1994) valt ook in deze categorie. Hij kende een zware inzinking in de jaren zeventig en tachtig, met daarna een opmerkelijk herstel, eerst op heide en in duinen, vervolgens ook in een deel van ook voorheen bewoonde cultuurland.

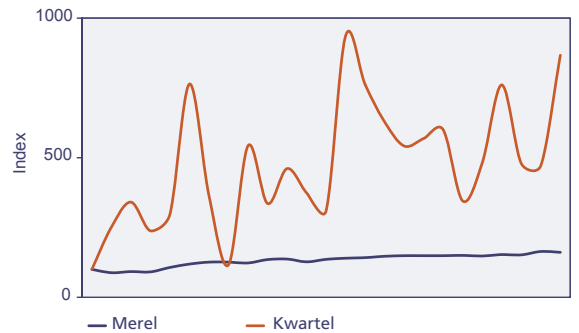
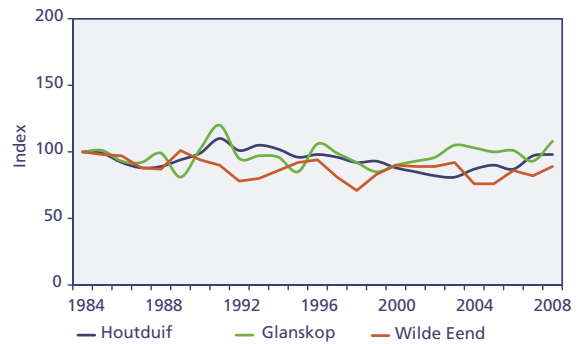
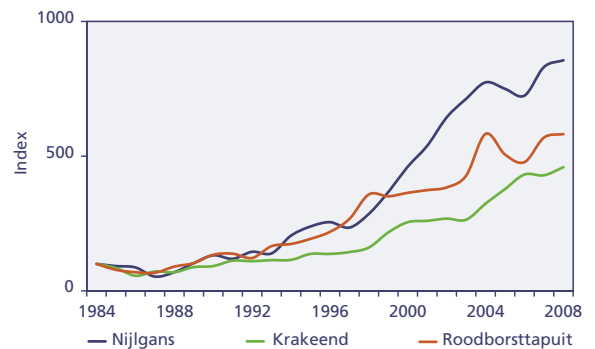
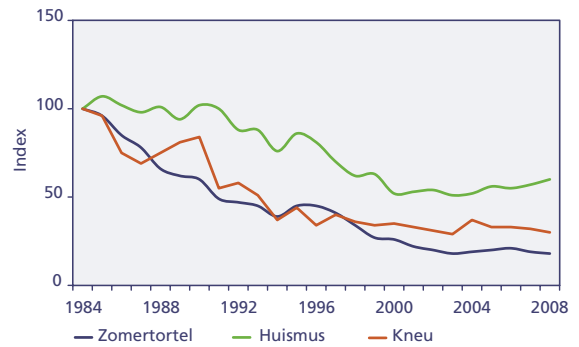
Verliezers

Weidevogels (12 soorten) en Afrika-trekkers (11 soorten) voeren de boventoon bij de verliezers. Alle steltlopers onder de weidevogels behoren hiertoe, evenals Zomertaling, Slobeend, Patrijs, Veldleeuwerik en Gele Kwikstaart. Ze hebben het zwaar te verduren in het verdrogende en zeer intensief gebruikte agrarische landschap. Vrijwel zeker ondervinden ook de zwaar verlieslijdende Witte Kwikstaart, Spreeuw, Ringmus en Kneu de negatieve gevolgen van agrarische intensivering. Bij de Afrika-trekkers zijn het vooral bos- en struweelbewoners die forse verliezen incasseerden, zoals Zomertortel, Koekoek, Spotvogel, Tuinfluiter, Fitis, Fluit, Grauwe Vliegenvanger en Wielewaal (wie hoort ze nog?). Hoewel een deel van de oorzaken in de broedgebieden kan liggen, zullen negatieve factoren in Afrika en tijdens de trekweg een minstens zo belangrijke rol spelen. Vier soorten gebonden aan menselijke bebouwing en bedrijvigheid namen af met 40-60%: Turkse Tortel, Spreeuw, Ekster en Huismus. Voorts konden we in 1984 niet vermoeden dat er van de muizenetende Ransuil na 25 jaar nog maar eenderde van de populatie zou resten.

Stabiele en fluctuerende soorten

Echt stabiele vogelpopulaties bestaan niet, want er zijn altijd veranderingen. Statistisch bezien wordt echter ongeveer een kwart van de soorten als stabiel aangemerkt. Vertegenwoordigers van deze groep zijn bijvoorbeeld Houtduif, Wilde Eend, Bosuil, Heggenmus, Glanskop en Kauw. Soorten als Torenvalk, Gekraagde Roodstaart, Grote Lijster en Kleine Karekiet zijn allerminst stabiel, want ze kennen de nodige fluctuaties. Op de lange termijn is er echter geen duidelijke trend waarneembaar.

Twee extremen wat fluctuaties betreft zijn Merel en Kwartel. De Merel is landelijk de meest talrijke soort, en tevens een waarvan de aantallen van jaar op jaar het minst veranderen. De Kwartel is wat dat betreft de tegenhanger. De soort komt het ene jaar veel en het andere jaar nauwelijks naar ons land. Daar komt nog bij dat hij een goede kans loopt gemist te worden bij een BMP-telling, want voor deze soort moet je heel vroeg of juist laat op pad, en dan moet hij zich ook nog eens laten horen! Bovendien kan meespelen dat hoe meer Kwartels er zijn, des te frequenter ze roepen en omgekeerd. Dat leidt tot extra hoge pieken en diepe dalen.

Figuur 1. Aantalsverloop in het BMP van 1984 tot 2008 van kenmerkende vertegenwoordigers van toenemende, afnemende, stabiele en al dan niet fluctuerende soorten (1984=100).

Nijlganzen. Foto: Peter Eekelder

(vervolg van pagina 3)

De Zanglijster zakte in de eerste tien jaren diep weg, maar zit nu op een hoger niveau dan in 1984. Het tegenovergestelde is misschien wel het geval - de tijd zal het leren - bij de thans in aantal teruglopende Staartmees en Matkop. Voorspellen is koffiedik kijken, maar wie weet zijn we straks getuige van een toename en uitbreiding van bijvoorbeeld Houtsnip, Graspieper of Tuinfluiter, en een enorme terugval van Grote Bonte Specht, Roodborst en Zwartkop?

Een welgemeend woord van dank aan alle BMP'ers, nu en in het verleden, die het project zijn vorm en zeggingskracht gaven.

Arend van Dijk (SOVON)
& Calijn Plate (CBS)

Territoriumstippen-zetten!

Het merendeel van de BMP-tellers maakt gebruik van internet om hun broedvogelaantallen online door te geven. Deze mogelijkheid is thans uitgebreid met de optie om ook territoriumstippen te zetten. Door in te loggen en uw telformulier te openen, kunt u nu per soort op de kaart van uw proefvlak met de muis stippen zetten. Aantallen invullen hoeft dan niet meer. Bovendien kunt u de ingevulde kaarten zelf uitprinten of als bestand in een ander document plaatsen. Handig om een jaarverslag voor uzelf of anderen te maken! Het biedt tevens de mogelijkheid om de gegevens meer in detail, bijvoorbeeld op biotoopniveau, te analyseren. Deze optie is toegankelijk voor tellers (met recht op toegang) in bestaande BMP-proefvlakken. In nieuwe BMP-plots kan dat pas in het tweede jaar. In augustus zijn tellers met een email-adres op de hoogte gesteld, en daarbij ontvingen ze de Handleiding online invoer Territoriumstippen BMP en LSB-Z. Deze handleiding kunt u ook vinden op de SOVON-site: www.sovon.nl/Publicaties/Projectzaken/Handleiding.

De ontwikkeling en het testen van de optie stippen-zetten is uitgevoerd door SOVON-werknemers achter de schermen Yvonne Boesten en Gerard Troost. De enthousiaste reacties van tellers wijzen erop dat het stippen-zetten goed in elkaar zit. Wat let u om nu snel uw stippen van 2009 te zetten en kaartjes te produceren!

Nieuws uit het Nestkaartenproject

Onlangs hebben we een groot aantal historische nestgegevens aan het Nestkaartenbestand kunnen toevoegen. Van de Boerenzwaluw werden in de jaren negentig door Vogeltrekstation en Stichting Hirundo (o.a. Bennie van den Brink) veel broedgegevens verzameld in het kader van het internationale European Swallow Project, en nationale voorlopers daarvan. Het gaat om ruim 12.000 nesten uit de periode 1992-2004: een belangrijke referentieset voor de huidige gegevens! Zodoende kunnen langetermijntrends in o.a. legbegin en broedsucces gereconstrueerd worden. Dit is van wezenlijk belang om aantalsontwikkelingen van de Boerenzwaluw in Nederland te verklaren. Momenteel wordt gewerkt aan een beknopte uitwerking van de resultaten, die te zijner tijd aan alle deelnemers zal worden rondgestuurd. Met dank aan Vogelbescherming Nederland en NIOO.

Met Landschapsbeheer Nederland (LBN) hebben we een overeenkomst gesloten, waardoor we de gegevens van de vrijwillige weidevogelbeschermers ook voor landelijke analyses van broedsucces en legbegin kunnen gebruiken. Het gaat om bijna 300.000 nesten uit de periode 2000-08, met name van Kievit en Grutto, maar ook van andere broedvogels van agrarisch gebied. Dit is natuurlijk een prachtige aanvulling op ons bestand, en biedt voor de weidevogelbeschermers het voordeel dat er meer en betere analyses van hun gegevens zullen worden uitgevoerd. Vanzelfsprekend zal LBN de resultaten terugkoppelen met hun vrijwilligers.

In juli 2009 is de nieuwe versie van de Digitale Nestkaart verschenen. Belangrijkste aanpassing is dat het nu mogelijk is voor waarnemers/ringers om automatisch bestanden

met ringgegevens voor het Vogeltrekstation te maken ('POOT-export'). Dubbel invoeren van nest- en ringgegevens is dus niet langer nodig. Bovendien kunnen beide typen gegevens nu aan elkaar gekoppeld worden, hetgeen de analysemogelijkheden vergroot. Het programma is te downloaden via www.sovon.nl/default.asp?id=251.

Tenslotte willen we komende winter verspreid in het land een aantal instructiebijeenkomsten organiseren, speciaal gericht op het leren gebruiken van de Digitale Nestkaart. Daarnaast besteden we aandacht aan enkele methodische aspecten van het veldwerk, zodat dit zo veel mogelijk zonder verstoring wordt uitgevoerd en kwalitatief betere gegevens verzameld worden. Voorbeelden zijn het structureel uitvoeren van nacontroles (dus nestbezoek nadat de jongen zijn uitgevlogen) en verzamelen van biometrische gegevens. Hiermee willen we de kwaliteit van het broedbiologisch veldwerk optimaliseren, het gebruik van de Digitale Nestkaart stimuleren (ook ten behoeve van de analyse en rapportage van je eigen gegevens) en nieuwe waarnemers werven om deel te nemen aan het Nestkaartenproject. Ben je geïnteresseerd om deel te nemen, laat dat dan weten via info@nestkaart.nl

Chris van Turnhout & Jeroen Nienhuis

Boerenzwaluwen. Foto: Hans Gebuis

Broedseizoen 2009: een groot succes?

Naar het zich laat aanzien, hebben sommige zangvogels in 2009 een goed tot uitstekend broedsucces gehad. Dat is althans te horen bij een snelle rondvraag onder onderzoekers die meewerken aan het Nestkaartenproject, ringers betrokken bij het CES (Constant Effort Sites) en soortspecialisten. Bij andere soortgroepen was het beeld soms compleet anders. Hieronder wat eerste indrukken.

Nestkastbewoners: wie het eerst komt..?

Het beeld in delen van Twente en de Veluwe (Henri Bouwmeester) lijkt representatief te zijn voor grote delen van het land. Mezen die ondanks de koude winter vroeg begonnen met leggen, hadden het goed voor elkaar: ze hadden hongerige jongen tijdens de rupsenpiek. Vogels die wat later begonnen, kenden toen een probleem, wat zich uitte in teruglopende jongengewichten en legsels die overstuur gingen. Er was echter een herkansing, want er ontstond een gigantische tweede rupsenpiek (vooral spanners). Eikenbossen werden lokaal ontbladerd, zodat er eten genoeg was voor een ongekend aantal tweede broedsels van Koolmezen en Pimpelmezen. Ook Ringmussen (voor zover nog aanwezig) deden het goed (met veel derde legsels) net als Boomklevers (er was een legsel van 11 eieren dat in even zoveel uitvliegende jongen resulteerde). Sommige Bonte Vliegenvangers waren er zeer vroeg bij; op het moment dat andere nesten nog gestart moesten worden, vlogen de eerste jongen al uit! Het lijkt erop dat Bonte Vliegenvangers, in navolging van mezen, steeds vaker met de bebroeding van de eieren beginnen voordat het legsel compleet is.

Kleine Karekieten boeren goed

Kleine Karekieten hebben, net als vrijwel alle zangvogels met open nesten, meestal een vrij laag broedsucces. Vervolglegsels en (bij sommige soorten) tweede broedsels moeten de uitval compenseren. Bij een integraal gevolgde populatie met jaarlijks 60-70 nesten bij Milsbeek in Noord-Limburg (Fred Hustings) leverde in 2004-08 meestal 35-48% van de nesten tenminste één uitgevlogen jong op (Mayfield-methode). Uitzondering was 2006 met 62%, wat verband leek te houden met het rustige, droge en zonnige weer in juni en juli. Door zware regen en harde wind kunnen immers nesten mislukken. In 2009 was het in die maanden vrij wisselvallig, overigens zonder dramatisch slecht te zijn. De karekieten deden het evenwel prima met een nestsucces van 74%.

Uiteraard is dit een lokaal beeld en kan één enkele zware bui met hagel elders voor veel onheil hebben gezorgd. Daarom is het boeiend om te kijken of er veel jongen uit de

ringersnetten werden geplukt. Bij CES-werk in de Ooijse Graaf bij Nijmegen was dat wel het geval (Frank Majoor). Er werden niet alleen veel eerstejaars geringd, ook hun aandeel binnen het totaal aan gevangen Kleine Karekieten (incl. ouderejaars) was hoog (tabel 1). Omdat het bij het CES om strak gestandaardiseerd ringwerk gaat, met jaarlijks een vast aantal rondes, zijn deze jaarcijfers goed vergelijkbaar.

Jonge vogels in de netten

Op genoemde vangplek in de Ooij waren jonge vogels ook bij enkele andere soorten goed vertegenwoordigd. Het aandeel eerstejaars Grasmussen, Tuinfluiters, Zwartkoppen en Tjiftjaffen, om bij enkele veel gevangen soorten te blijven, was aan de bovenkant van wat de ringers hier gewend waren.

Dat kwam de ringers van de CES-plek in de Groote Peel bekend voor (Carlo van Seggelen). Ze kenden heerlijke rondes waarin 12-15 (veelal eerstejaars) Blauwborsten uit de netten werden gehaald, terwijl ook de broedresultaten bij verschillende andere soorten goed waren. Eerstejaars Tjiftjaffen waren echter schaars (tabel 1). Dat geeft maar weer eens aan hoe lokaal de resultaten soms kunnen zijn.

Muizenschaarste

Het viel iedereen op dat er wederom weinig veldmuizen waren. Dat dit zijn repercussies heeft voor notoire muizeneters als de Kerkuil, is duidelijk. In het Rijk van Nijmegen kwamen maar 15 paartjes tot broeden, tegenover 50 twee jaar geleden. Hoewel dit deels een gevolg kan zijn van wintersterfte (sneeuwrijke periode), waren er op tal van plaatsen wel paren aanwezig die echter niet tot broeden waren overgegaan (Jan Jacobs). Des te opmerkelijker (en leuker) dat de Nederlandse Grauwe Kiekendieven het heel behoorlijk deden. Er waren meer dan 60 broedparen – in geen decennia vertoond – die ook nog eens redelijke aantallen jongen produceerden (Werkgroep Grauwe Kiekendief, B. Koks). Dispersie en trek worden weer gevolgd met vogels die voorzien zijn van kleurmerken (wingtags) en zenders (zie www.grauwekiekendief.nl).

In sommige jaren valt een veldmuizendip

Net uitgevlogen Kleine Karekiet, Milsbeek, 26 juni 2005. Foto: Fred Hustings

Foeragerende Kruisbek, 15 januari 2006, Ballumerbocht Ameland. Foto: Johan Krol

samen met een dip in aardmuizen, rosse woelmuizen en bosmuizen; 2009 was zo'n jaar. De gevolgen waren ernaar. Hoewel het nog niet mogelijk is een landelijk beeld te geven, zijn de resultaten uit deelgebieden duidelijk. Van Buizerds ging een (soms belangrijk) deel van de paren niet tot broeden over (op de Veluwe bijvoorbeeld zelfs meer dan de helft), de rest presteerde slecht. Drielegfels waren schaars, vierlegfels zeldzaam; die laatste zijn kenmerkend voor muizenrijke jaren. In een klein deel van West-Drenthe, bijvoorbeeld, was de gemiddelde legselgrootte van 17 paren slechts 1,65 (waaronder maar één drielegsel), die uiteindelijk resulteerden in gemiddeld 1 jong per paar. Zo slecht zal het niet overal zijn geweest, want Drenthe en de Veluwe zijn bij uitstek voedselarme gebieden. De 83 nestcontroles bij West-Drentse Buizerds leverden in 2009 bijvoorbeeld maar 78 prooiresen op, daaronder slechts 4 zoogdieren (1 mol, 3 veldmuizen). De Buizerds behielden zich hier met vogels (78%), kikkers, padden en ringslangen. Geen vetpot, en hard werken. Niet voor niets dat zelfs veel broedsels met twee jongen er uiteindelijk maar eenje overhielden. En die was dan ook nog in een lamentabele conditie. Nee, de kans dat de in 2009 geproduceerde jongen later als broedvogel in de populatie terug zullen worden gevonden, is miniem. Dat te meer daar de stand van veldmuizen in de nazomer maar nauwelijks beter was dan die in het voorjaar.

Havikmisère

Haviken anno 2009 zijn de Haviken van vroeger niet meer. De stand is ingeklapt, vooral op de zandgronden van Oost-Nederland (een

halvering), en de reproductie is niet om over naar huis te schrijven. Er zijn echter forse verschillen binnen Nederland, al beginnen de tot voor kort nog florerende Haviken van West-Nederland inmiddels Oost-Nederlandse trekjes te vertonen: ook daar (Het Gooi) soms vroegtijdige uitval van paren, een hogere frequentie van tweelegfels, minder vierlegfels, meer mislukkingen en lagere gewichten van nestjongen (Hanneke Sevink). Vermoedelijk was het voedselaanbod in het suburbane Gooi tot voor kort nog gunstig in vergelijking met Oost-Nederland, waar het aanbod van prooi-soorten in de gewichtsklassen van 50-500 g enorm is gekelderd (hoewel er sinds 2005 een licht herstel gaande is). Dat nu ook de Gooise Haviken 'in de problemen' zijn, is een veeg teken. Maar het levert tegelijkertijd een fascinerende inkijk in een snel veranderende wereld, waar de samenstelling van de broedvogelbevolking in rap tempo verschuift.

Niet alleen hebben de lagere trofische niveaus vèrstrekkende invloed op de hogere (veel muizen en zangvogels resulteren in een goede stand en goede reproductie van roofvogels en uilen), omgekeerd geldt dat ook. De predatiedruk van de Havik op kleinere roofvogels is veel groter nu de stand meer dan gehalveerd is (niet alleen het aantal paren, maar ook de aantallen niet-broeders) dan ten tijde van de hosanna-fase voor Haviken (vooral jaren tachtig: meer paren, meer jongen/paar, meer rondzwerfende niet-broeders). De Toren- en Boomvalken, Ransuilen, Sperwers (en Ruigpootuilen...) ondervinden dat aan den lijve, zo ook de Eksters en Zwarte Kraaien. In 2009 mislukten bijvoorbeeld in

Erratum

In de tekst over de Grote Stern en Dwergstern, SOVON NIEUWS 2, juni 2009, blz. 9 is een fout geslopen. De laatste zin onder de tekst van de Grote Stern gaat over Dwergsterns. Onze excuses daarvoor.

West-Drenthe 6 van de 7 nesten van Sperwers door predatie (Rob Bijlsma), op Kootwijk-Loobosch (Oost-Veluwe) waren dat er 9 van de 9 (Symen Deuzeman, Willem van Manen). En nee, dat is helemaal niet erg. Het is een wereld die schippert tussen vraag en aanbod. We zitten daar met de neus bovenop, en vergapen ons. (Geen haar op ons hoofd denkt eraan in te grijpen.)

Nazomerse Kruisbekken

De laatste jaren kwam het steeds vaker voor dat tochten door naaldbos in juli en augustus vergezeld gingen van mompelzinge en alarmerende Kruisbekken. Ook in 2009 was dat het geval. Tijdens 60 uur 'boomtoppen' in juli en augustus op 17 verschillende plekken in Berkenheuvel en Boswachterij Smilde zag Rob Bijlsma op vijf plekken nestbouw (2x), pas uitgevlogen jongen (1x) of nesten met jongen (2x). Het broedseizoen van Kruisbekken, altijd al fameus vanwege de enorme spreiding over het jaar, begint een steeds nadrukkelijker nazomertintje te krijgen. Dat is bijzonder, omdat tot voor kort werd gedacht dat alleen de maand augustus buiten de broedtijd viel (vanwege rui). Dat verhaal kunnen we naar het rijk der fabelen verwijzen: ook in augustus wordt gebroed! Overigens vertoonden de broedvogels in augustus geen (zichtbare) rui.

Slot

Natuurlijk kunnen deze eerste indrukken moeiteloos worden uitgebreid. Zo kenden weidvogels sterk wisselende resultaten die uiteraard grotendeels beïnvloed zijn door agrarische werkzaamheden (zie ook elders in dit nummer). Een algemeen beeld is nu nog niet te geven, maar sommige soorten leken het wat beter te doen dan voorgaande jaren. Intensief onderzoek aan Tureluurs in Noord-Holland (Wim Tijssen) bracht aan het licht dat vroege broeders veel jongen grootbrachten. De latere broeders deden het slecht, met zware verliezen (verlaten legfels) vanwege platgeslagen lang gras door zware buien en harde wind.

Pas als alle nestonderzoekers hun kaarten hebben ingeleverd (digitaal of op papier) en de ringers de gegevens van hun CES-rondes hebben ingevoerd, kan een algemeen beeld ontstaan. We wachten in spanning af!

Tabel 1. Resultaten van het CES in de Ooijse Graaf (Frank Majoor e.a.) en de Groote Peel (Carlo van Seggelen e.a.). Aantal eerstejaars vogels tijdens de vaste rondes en aandeel binnen het totaal aantal gevangen vogels.

	Aantal 1e jaars		Aandeel 1e jaars	
	2009	2002-08	2009	2002-08
Ooijse Graaf				
Kleine Karekiet	68	21-40	46%	22-39%
Grasmus	21	2-22	75%	13-67%
Tuinfluiter	16	7-23	47%	31-54%
Zwartkop	39	9-62	58%	30-68%
Tjiftjaf	63	24-139	74%	49-76%
Groote Peel				
Blauwborst	46	20-30	70%	44-57%
Grasmus	32	1-17	56%	12-56%
Zwartkop	17	2-13	65%	33-62%
Fitis	97	26-64	57%	22-54%
Tjiftjaf	28	24-79	65%	57-89%

Fred Hustings, Frank Majoor
& Rob G. Bijlsma (Werkgroep
Roofvogels Nederland)

IJking van methoden om kolonies Kleine Mantel- en Zilvermeeuwen te tellen

SOVON stelt zich ten doel om jaarlijks de Nederlandse populatie te tellen van bijna alle kolonievogelsoorten. Dat geldt ook voor Kleine Mantelmeeuw en Zilvermeeuw. Door omstandigheden zijn verschillende grote kolonies op Texel en Terschelling echter al jarenlang niet meer geteld. Het tellen van deze kolonies is erg arbeidsintensief en kent de nodige methodologische voetangels en klemmen. SOVON heeft daarom in 2009 de terreinbeheerders op Texel en Terschelling aangeboden om enkele grote kolonies te tellen (zie ook interview elders in dit nummer). Continuering van deze meeuwentellingen is van groot belang: zo'n 20% van de Europese populatie Kleine Mantelmeeuwen broedt in Nederland, en de helft daarvan in het Waddengebied. We hebben tegelijkertijd de gelegenheid aangegrepen om twee telmethoden kritisch tegen het licht te houden.

Tijdens een individuentelling loopt een teller naar de rand van de kolonie, of een klein stukje erin, en zorgt ervoor dat alle vogels gedurende korte tijd opvliegen. Deze worden dan tegelijkertijd, vanaf verschillende punten rond de kolonie, door meerdere personen geteld of geschat. Daarbij moet goed worden gelet op de verdeling tussen de soorten, die binnen de kolonie pleksgewijs kan variëren. Daarnaast moet rekening worden gehouden met invallende en wegvliegende vogels. Tijdens een nestentelling wordt de kolonie door een aantal in linie lopende tellers doorkruist. Alle getelde nesten worden gemarkeerd, bijv. met een stokje. Door deze vooraf te tellen, kan aan de hand van de overgebleven stokjes na afloop van de telling het aantal getelde nesten worden bepaald.

Omdat een individuentelling minder arbeidsintensief en verstorend is, wordt de laatste jaren vooral van deze methode gebruik gemaakt. Niet alle meeuwen zullen echter op het moment van tellen in de kolonie aanwezig zijn. Aan de andere kant kunnen vogels meegeteld worden die geen nest hebben, maar wel in de kolonie aanwezig zijn. In de regel wordt een correctiefactor (delen door 1,5) gebruikt om het aantal individuen terug te rekenen naar het aantal broedparen.

Ook een nestentelling kent onzekerheden. In gemengde kolonies moet het totaal aantal getelde nesten op basis van de soortverhouding (rondvliegende vogels) worden verdeeld over de verschillende soorten. Om de vergelijkbaarheid van beide methoden te testen, zijn op De Groede (Terschelling) zowel individuen als nesten geteld. Het kostte twee dagen om dit gebied, dat in 38 subkolonies

werd ingedeeld, te tellen. In vier subkolonies werden tevens de nesten geteld. De opvliegende meeuwen werden tegelijkertijd door 3-4 waarnemers geteld, om ook een beeld van de variatie tussen tellers te krijgen.

Op basis van deze kleine steekproef kunnen harde uitspraken over de betrouwbaarheid van de methoden nog niet worden gedaan. Prettig was wel, dat de aantallen in drie van de vier subkolonies erg dicht bij elkaar in de buurt lagen (laatste twee kolommen in tabel 1). In subkolonie 1 was het verschil groter (34%). De resultaten suggereren dat een zorgvuldige individuentelling, vanaf de rand van de kolonie en uitgevoerd door ervaren tellers in ieder geval in kleinere kolonies een behoorlijk beeld geeft van het daadwerkelijke aantal broedparen. Resultaten uit de zogenaamde *Quality Assurance Meetings* die eens per jaar in TMAP-verband in één van de drie Waddenzeelands worden georganiseerd wijzen er op dat bij een individuentelling in met name grote kolonies echter ook grotere telfouten kunnen optreden.

Komend najaar zullen deze en andere resultaten op Texel worden besproken op een workshop over monitoring van meeuwen. We streven ernaar om ook volgend broedseizoen op kleine schaal een vergelijking van telmethoden uit te voeren. En natuurlijk te zorgen dat de grote meeuwenkolonies op de eilanden weer onderdeel gaan uitmaken van de jaarlijkse monitoring in het kader van het Landelijk Soortonderzoek Broedvogels (LSB).

Onze dank gaat uit naar de medewerkers van Staatsbosbeheer van Texel en Terschelling. Zonder de prettige samenwerking met hen zouden deze tellingen nooit zo succesvol zijn geweest.

Joost van Bruggen

Tabel 1. Vergelijking van de resultaten van individuentelling en nestentelling van koloniebroedende meeuwen op De Groede, Terschelling. Het aantal broedparen op basis van individuen is berekend door het aantal individuen te delen door 1,5 (de correctiefactor zoals die in de broedvogelhandleiding wordt voorgesteld).

Kolonie	Individuen	Broedparen o.b.v. individuen	Getelde nesten
1	250	166	124
2	360	240	253
3	140	93	90
4	210	140	140

Meeuwenkolonie tellen.
Foto's: Rob Buitier

Soepgans (Boerengans), 10 juni 2009
bij de Nek, Schellinkhout.
Foto: Loes van den Bremer

Grote aantallen ganzen gekleurringd in Nederland in 2009

In het kader van meerdere onderzoeken zijn in de periode eind mei – half juli 2009 bijna 1300 ganzen van kleurringen voorzien. Het gaat om 1024 Grauwe Ganzen, 105 Canadese Ganzen, 24 Boerenganzen en 7 Indische Ganzen die met donkergroene halsband of donkergroene gekleurde pootring zijn geringd.

Een en ander is een vervolg op een al jaren lopend populatieonderzoek in ons land. Hiertoe werden in 1990 voor het eerst Grauwe Ganzen met halsbanden gemerkt door Maarten Loonen. Later werd dat onderzoek voortgezet door Berend Voslamber en anderen. In de periode 1990-2008 werden op enkele plekken in het land vogels geringd. De nadruk lag daarbij op het in kaart brengen van bewegingen van plaatselijke broedvogels in de loop van het seizoen. Voorts werd, met name in de Ooijpolder bij Nijmegen, getracht om de factoren te bepalen die de populatiegrootte beïnvloeden.

De grote serie aflezingen die inmiddels is verzameld, leent zich voor het maken van een populatiemodel. Meer gegevens uit de verschillende deelpopulaties zijn echter wenselijk. Vandaar dat er gekeken is in welk deel van het land nog data ontbraken. Dat bleek vooral in het westen te zijn. Dit was een belangrijke reden om in 2009 ook in de provincies Noord- en Zuid-Holland en Utrecht ganzen te ringen.

Naast Grauwe Ganzen zijn dit jaar voor het eerst Boerenganzen (Soepganzen) geringd, met halsbanden van hetzelfde type als bij Grauwe Ganzen. Er is namelijk vrijwel niets bekend omtrent verplaatsingen van deze dieren. Iedereen zegt altijd 'dat die witte vogels altijd op die ene plek zitten'. Maar is dat ook zo? De eerste resultaten laten zien dat ze ook gewoon met de Grauwe Ganzen meevliegen en ver van de ringplek kunnen opduiken. Zo is halsband M02 uit de Westerlanderkoog op Wieringen al op meerdere plekken in de Kop van Noord-Holland opgedoken, tot op 9 km van de ringplek.

Bij Arnhem zijn 7 Indische Ganzen geringd (pootringen). Let dus ook op deze soort! Dat geldt ook voor de Canadese Ganzen die van donkergroene halsbanden voorzien werden. De eerste werd als adulte man (met jongen) in 2007 in de Ooijpolder geringd. In 2008 werden 23 vogels geringd bij Arnhem, 9 volwassen en 14 jonge vogels. Slechts enkele waarnemingen kwamen tot nu toe binnen. De vogels blijven veel in de buurt van de ringplek, maar doken dankzij de oplettendheid van een Belgische aflezer ook op in Flevoland. Verder moest Trinus Haitjema terugkomen uit Estland om een vogel af te kunnen lezen in de Makkumer Noordwaard.

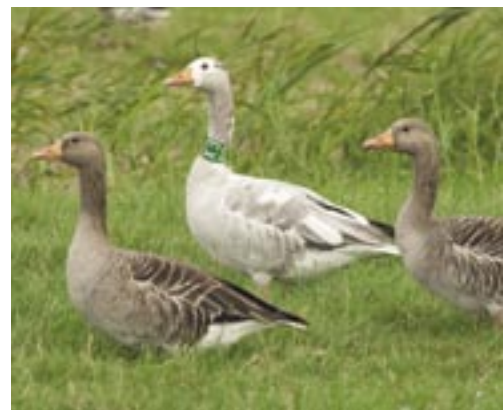
In 2009 werden 8 vogels (2 adulte en 6 jongen uit twee families) geringd in de Millingerwaard (Ooijpolders). Daarnaast werd een vogel geringd in het Gruisveld, Westzaan, en 96 bij de Woldeelen te Haren in Groningen. De laatste groep leverde al aardige waarnemingen op. In deze groep bevonden zich ook vogels die in Duitsland met pootringen geringd werden en het is dus niet vreemd dat een aantal van de door ons geringde vogels inmiddels bij onze burens is afgelezen. Daarnaast zit er een groot aantal in de omgeving van de Blauwe Stad/Tjammie in Oost-Groningen (waarnemingen André Boven).

Oproep

Bij deze willen we iedereen die ganzen met halsbanden en/of pootringen ziet, vragen deze te melden via de website www.geese.org. Als er problemen zijn met het inloggen of invoeren zijn wij steeds bereid u daarbij te helpen.

Berend Voslamber

SEX samen met Grauwe Ganzen in de Westerlanderkoog op Wieringen, 9 september 2009. Foto: Wiepko Lubbers.

Figuur 1. Overzicht van ringplaatsen in Nederland. Hoe groter de stip hoe meer ganzen geringd. Op de rode plekken is (ook) in 2009 geringd.

Al bijna twintig jaar telt Lieuwe Dijkens (Den Hoorn, 1946) meeuwen in de Texelse kolonies. Nou ja, tellen ... in zijn eentje kan hij niet anders dan schatten. Dit voorjaar rukte een SOVON-legertje uit voor de proef op zijn som.

Lakmoesproef voor

struiken kunnen kijken, zien we inderdaad een slagorde van zes tellers gebukt en traag door de kolonie gaan. Aan de rand van de kolonie wachten we ze op en breiden we de slagorde uit tot een breedte van acht man. "We hebben een even simpele als doeltreffende manier van tellen", legt SOVON-pelotonsleider Joost van Bruggen uit. "Iedereen krijgt een afgemeten hoeveelheid satéstokjes mee. Als we systematisch door de kolonie trekken, gooit iedereen één stokje bij ieder nest dat hij ziet. Mochten onze paden deels overlappen, dan zie je aan het stokje dat een collega het nest al heeft gescoord. Aan het eind van de dag tel je hoeveel stokjes je nog over hebt en weet je dus hoeveel nesten je hebt gezien."

Zo simpel de uitleg, zo lastig blijkt nog de uitvoering. Probeer eerst maar eens acht vogelaars op een keurige rij te krijgen die precies aansluit op de baan die zij daarvoor door de kolonie hebben getrokken. Nog moeilijker: houd die vogelaars op die rij terwijl ze door het geaccidenteerde duingebied trekken. "Je moet DIE lijn aanhouden!" "NEE-HEE, dat duintje hebben we de vorige baan nog niet geteld." "ACHTER die struiken langs!" "Stop nou, niet zo VE-HER. Daar zijn we gisteren al geweest!" Dijkens beziet het allemaal met een glimlach. Hij schikt zich vandaag in zijn rol als klein onderdeelje in de grotere telmachine.

Extrapoleren

Het tellen van de meeuwen is slechts één van zijn taken als SOVON-meetnetcoördinator van het internationaal Waddenbroedvogelmonitoringprogramma. Dijkens: "Eens in de zes jaar – voorheen was dat eens in de vijf jaar – inventariseren we alle karakteristieke broedvogels van de Wadden, tussen Den Helder en Esbjerg. De kolonievogels worden in principe ieder jaar geteld. Op Texel gebeurt dat in nauwe samenwerking met terreinbeheerder Staatsbosbeheer en een leger vrijwilligers." Voor zijn eigen meeuwentellingen trekt Dijkens meestal in zijn eentje door de

kolonies. "Je kunt beter zeggen dat ik rustig op een plek ga zitten en de aantallen schat. Het is absoluut ondoenlijk om in je eentje alle nesten te turven. In plaats daarvan kijk ik hoeveel meeuwen er boven een stuk van de kolonie vliegen. Dat relateer ik aan een aantal nesten en vervolgens probeer ik dat te extrapoleren over de rest van de kolonie." De 'methode Dijkens' werkt – zacht gezegd – heel behoorlijk. De (onregelmatige) systematische tellingen vormen nooit dramatische uitschieters tussen de reeksen van schattingen. Een bijkomend probleem is nog de verhouding tussen het aantal Zilvermeeuwen en Kleine Mantelmeeuwen in de gemengde kolonie. "Dat zul je echt moeten bekijken aan de hand van zittende vogels", weet Dijkens. "In deze wolk hier boven ons hoofd zie je die verschillen echt niet; zeker niet met een beetje tegenlicht." Dijkens hoort het verschil wel feilloos. "Wat je in dit stukje vooral hoort, dat heldere, dat zijn allemaal zilver. Daar, ... dat schorre, ... dat dus, ... dat is een mantel." De Kleine Mantelmeeuwen blijken uiteindelijk zwaar de overhand te hebben. Op iedere Zilvermeeuw zien we ongeveer drie Kleine Mantelmeeuwen."

Imago

Meeuwen hebben een beroerd imago. Vooral in de grotere steden worden ze steeds vaker in één adem genoemd met 'overlast'. 'Ze trekken je vuilniszakken kapot, vreten de friet van je bord bij de strandtent en ze schreeuwen nog ook, liefst 's nachts.' Bij Dijkens gaat al dat negativisme er niet in. "Het is natuurlijk maar net wat je perceptie is, maar ik vind meeuwen absoluut mooi. En schreeuwen? Als je goed luistert zit er een hoop variatie in die geluiden. Al moet ik toegeven dat het, wanneer je aan het eind van een dag de kolonie verlaat, ook wel lekker is om even niks te horen." Dijkens heeft er ook bepaald geen moeite mee om zo'n 'gewone' vogel te onderzoeken, in plaats van – zeg – een Kwartelkoning,

Tot de standaarduitrusting van een meeuwen-teller hoort op zijn minst een petje: tegen de witte kledders. Zodra je in de buurt van de eerste nesten komt, vormt zich een luid krijsende meeuwenwolk boven je hoofd waar af en toe wat zurige, warme regen uit valt. Lieuwe Dijkens neemt het de vogels niet kwalijk. "Volgens mij is het niet eens opzet", veronderstelt hij. "Die beesten hebben gewoon een hele tijd op hun nest gezeten en dan kom jij de boel verstoren. Logisch dat ze dan hoge nood hebben. Dat ze dat dan bij de eerste duikvlucht op hun indringers laten lopen, tja ...Ik geloof echt niet dat ze je bewust bombarderen met uitwerpselen. Straks, als er meer jongen zijn, dan worden de vogels wel fanatieker. Dan kan je af en toe een snavel of een paar poten van een duikende vogel tegen je hoofd krijgen. En dat doet behoorlijk zeer kan ik je zeggen." Ter afweer heeft Dijkens altijd een lange stok bij zich die hij boven zich kan houden. Een groene en een gele kleuring, 'toevallig' met een 'L' en een 'D' sieren de handgreep.

Als we aan de rand van de grote kolonie rond het Staatsbosbeheergebied De Geul, op Texel komen is het meteen duidelijk waar de collega's ongeveer lopen: daar onder die twee- tot driehonderd alarmerende vogels. Als we achter een hoog duin met dichte

Freelance wetenschapsjournalist Rob Buitter baggert voor SOVON door de klei. Rob is ondermeer verslaggever voor Vara's Vroege Vogels en schrijft ook voor bladen als Trouw, Intermediair en Vogelnieuws. 'Noem me gerust vogelaar. Maar vogelkenner, dat durf ik – zeker in een blad van SOVON – niet te beweren. Ik rij vooral graag nieuwsgierig mee op de bagagedrager van de echte cracks', zegt hij. In 'IN DE KLEI' doet Rob verslag van zijn ontmoetingen in het veld.

een meeuwenteller

een Grauwe Kiekendief of een andere zeldzaamheid. "Misschien is het juist wel goed om ook die ogenschijnlijk gewone soorten goed te bekijken. Als er geen systematische gegevens bekend zijn over een soort, zou bijvoorbeeld een overheid makkelijk kunnen zeggen dat het 'dus' wel goed gaat. Maar dat is voor zowel de Zilvermeeuw als de Kleine Mantelmeeuw helemaal niet zo vanzelfsprekend. De Zilvermeeuwen gaan al jaren achteruit. Daar heeft onder andere het afsluiten van onze afvalbergen alles mee te maken. En die Kleine Mantelmeeuw die nu algemener is geworden dan de Zilvermeeuw, die staat dus wel op de Europese lijst van bedreigde vogels. Dat een relatief groot deel van de populatie toevallig bij ons zit, dat schept verplichtingen. En dan is het met zo'n langlevende soort ook maar helemaal de vraag of het echt goed gaat. Een populatie kan ongemerkt vergrijzen, waardoor je pas laat doorkrijgt dat er iets mis was."

Los van het algemene nut van een vinger aan de pols, lopen de meeuwentellers nu ook met een meer concreet doel door de kolonie. Dijkse: "Er is nu veel te doen over de windparken op zee. Met name de Kleine Mantels zoeken hun voedsel voor de kust. Dus als je wilt weten of die windparken invloed hebben op de vogels die in die gebieden hun voedsel zoeken, dan zul je keiharde gegevens moeten hebben."

Terwijl de golf van opvliegende meeuwen langzaam met de tellers door de kolonie trekt, krijgen steeds meer nesten een klein saté-prikkertje naast de eieren; in een enkele geval naast de eerste jongen van het seizoen. Nu ziet het er nog redelijk vredig uit, maar in de loop van het seizoen wordt dat wel anders, weet Dijkse. "Zelfs nu zie je al de nodige eieren die aangepikt zijn door de burens. In de loop van het seizoen wordt dat ronduit kannibalisme. Vossen hebben we niet op Texel dus je zou kunnen zeggen dat de meeuwen op de korte termijn nog het meest te vrezen hebben van de eigen soort. In een naburige

kolonie doet Kees Camphuysen van het NIOZ onderzoek naar de voedsel-ecologie van de meeuwen. Hij heeft al geprobeerd te verklaren waar dat kannibalisme vandaan komt. In de veronderstelling dat het misschien voedselgebrek zou kunnen zijn, heeft hij een seizoen lang een deel van de nesten bijgevoerd. Maar in die goed gevoede nesten kwam uiteindelijk net zoveel kannibalisme voor als in de nesten waar hij niets aan deed. Sterker nog: in zijn onderzoeksgebied lijkt het er op of er op een gegeven moment een soort waanzin uitbreekt in bepaalde delen van de kolonie, terwijl het in andere stukken relatief rustig blijft." Met de aantallen die we deze ochtend tellen moet je er eerlijk gezegd ook niet aan denken dat uit al die nesten twee of drie jongen volwassen worden. Een telling van de overgebleven stokjes leert dat we er in dit beperkte stukje van de kolonie ruim tweeduizend zijn kwijtgeraakt. Aan het eind van de week zal blijken dat er in het hele gebied rond De Geul dit jaar ongeveer 10.000 Kleine Mantelmeeuwnesten lagen en nog eens 3.000 nesten van Zilvermeeuwen. "Tel bij die 26.000 broedvogels dan ook nog maar een stuk of wat niet broedende vogels, en je hebt een kleine 30.000 meeuwen op dit stukje Texel. En dan hebben we verderop, rond De Mui, in De Westerduinen en De Slufter ook nog grote kolonies zitten." In ieder geval steekt de laatste systematische telling van Dijkse – 15.000 nesten in 2006 – bepaald niet slecht af bij deze 'lakmoesproef'. Het voelt voor hem ook niet echt als een examen, zegt hij. "Je doet ieder jaar wat je kan en dan is het leuk als blijkt dat je er niet al te ver naast zat." Op alle mogelijke manieren is duidelijk dat de meeuwenhabitat ook de habitat van Dijkse is. Waar een paar spetters net onder de rand van mijn petje, precies in mijn nek, langzaam in de zon beginnen te jeuken, lijkt Dijkse de hele ochtend niet één keer geraakt te zijn. Zowel zijn petje als zijn groene jas zijn nog brandschoon.

Rob Buitter

Veranderingen in de najaarstrek van Huiszwaluw en Grote Gele Kwikstaart

Voor sommige vogelsoorten begint de najaarstrek al begin juni, wanneer andere de broedgebieden nog moeten bereiken. De eerste terugkerende Witgatjes kunnen de laatste zich noordwaarts spoedende Gierzwaluwen ontmoeten. Toch duurt het tot in augustus voordat de trek ook voor de 'gewone man' zichtbaar wordt, bijvoorbeeld door zich groepeerende zwaluwen. In oktober is de trek op zijn hoogtepunt en beleven trektellers gouden tijden – als het weer en de vrije tijd het toelaat. In ons land wordt al sinds de jaren tachtig fanatiek getrekteld. Levert dat nog schuivende inzichten in trekpatronen op?

Huiszwaluwen steeds vroeger weg?

Om zwaluwen tijdens de trek te onderscheiden, hoef je niet vroeg op te staan. De trek komt veelal pas op gang als de temperatuur begint op te lopen en kan de hele dag aanhouden. Ondanks deze prettige bijkomstigheid behoren zwaluwen op de meeste telposten tot de lastiger klanten. Dit komt door de neiging om te foerageren tijdens de trek. Groepen kunnen enige tijd boven een geschikte plek blijven hangen om insecten te bejagen. Regelmatig dienen zich nieuwkomers aan, terwijl andere vogels de groep verlaten om door te gaan; soms verkast een groep in zijn geheel, zodat de lucht plotseling leeg is waar die even daarvoor nog bewoog van de wriemelende stippen. Om te tellen moeten allerlei trucs uit de kast worden gehaald (bijv. vogels pas noteren als ze een denkbeeldige lijn passeren), en dan nog is het vaak lastig om onderscheid te maken tussen vogels die echt 'door' zijn dan wel heen en weer pendelen. Zulke problemen doen zich overigens het minst voor in de vroege ochtenduren, op koele dagen en aan het einde van het telseizoen, wanneer trekkers snel en gericht passeren.

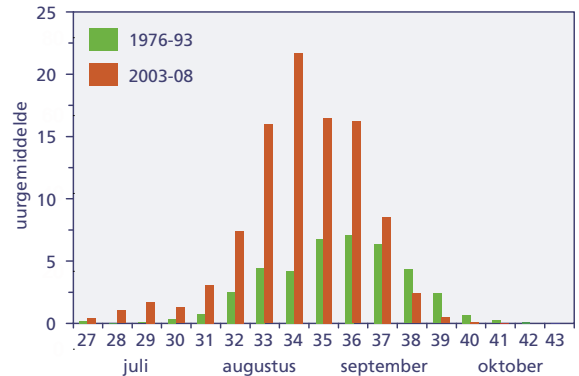
Bij dit alles valt het niet mee om ver weg vliegende zwaluwen tot op soortniveau thuis te brengen. Gelukkig is het vlieggedrag van Huiszwaluwen anders dan dat van Boerenzwaluwen. Met zijn driftige vleugelslag en plotselinge steile klimmetjes ziet een trekkende Huiszwaluw er heel anders uit dan de elegant in het horizontale vlak zwierende Boerenzwaluw. Dit onderscheid, dat ook bij verre groepen bruikbaar is, vindt idealiter een bevestiging in de pruttelende roepjes, die tot op opmerkelijk grote afstand hoorbaar zijn. De najaarstrek van de Huiszwaluw speelt zich bij ons hoofdzakelijk af in augustus en september. De piek valt tegenwoordig in de tweede helft van augustus en begin september. In de jaren tachtig en vroege jaren negentig was dat wat later het geval, eind augustus en de eerste helft van september. De Huiszwaluw behoort dan ook, met Boerenzwaluw en Kolgans, tot de soorten waarvan de najaars-

trek duidelijk vervroegd is. Sinds 1980 is de mediane doortrekdatum, waarop de helft van de trekkers gepasseerd is, gemiddeld met 0,4 dag per jaar naar voren geschoven. Bij de Kolgans is dat bekend (de vogels komen steeds vroeger aan op de pleisterplaatsen), bij Boerenzwaluw en Huiszwaluw wat minder. Het correspondeert echter met gegevens uit het buitenland (o.a. systematische trektellingen in Zuidwest-Duitsland sinds 1970), en past binnen een beeld dat daar zo langzamerhand aan het ontstaan is: langeafstandtrekkers lijken steeds eerder te vertrekken, kortereafstandtrekkers juist later. Dat geldt overigens lang niet voor alle soorten, herkomstgebieden en tellingen.

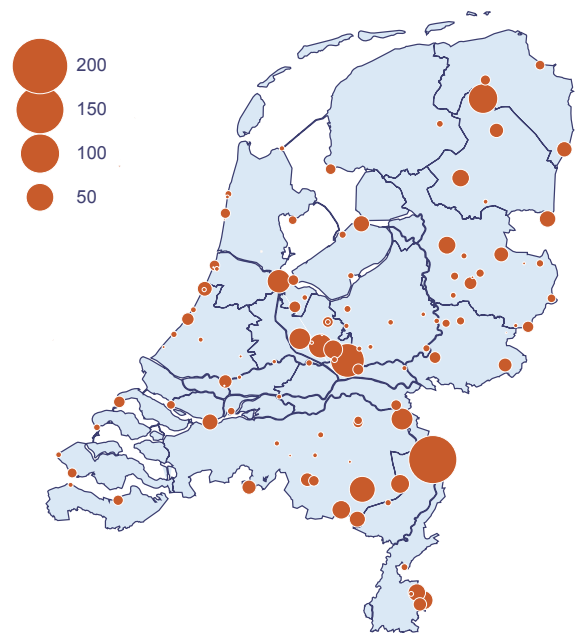
Bij langeafstandtrekkers kan het voordelig zijn om zo vroeg mogelijk de overwinteringsgebieden op te zoeken, om aldus optimaal te profiteren van bijvoorbeeld het regenseizoen in de Sahel (waar de droogte al in september begint). Dat ze hiertoe ook in staat zijn, komt doordat het broedseizoen voor de nodige soorten wat vroeger is komen te liggen door een vroegere aankomst in het voorjaar. Voor kortereafstandtrekkers is de prikkel om vroeg weg te trekken juist minder groot geworden. Denk aan de klimaatopwarming die zeker in West-Europa goed voelbaar is (laat inzetende, meestal milde winters).

Tijdens de najaarstrek zijn Huiszwaluwen het talrijkst in de zuidoostelijke helft van het land, inclusief Midden-Nederland. De aantallen langs de kust, bij de meeste zangvogels vele malen hoger dan die in het binnenland, zijn opvallend laag, al zijn uitzonderingen bekend (2570 ex. op 17 september 1992 over De Nolle, Vlissingen). Dat heeft te maken met de trekrichting die – net als bij de Oeverzwaluw – sterk zuidelijk gericht is. Het betekent dat er bij ons weinig doortrek zal zijn van Britse vogels (steken over naar West-Frankrijk) en Scandinavische broedvogels (gaan grotendeels via Italië). Veel van de bij ons waargenomen trek zal eigen Huiszwaluwen betreffen.

De grootste aantallen worden gezien in open

Figuur 1. Seizoenspatroon van Huiszwaluw. Uurgemiddelden per week tijdens trektellingen in 1976-93 (LWVT) en 2003-08 (www.trektellen.nl).

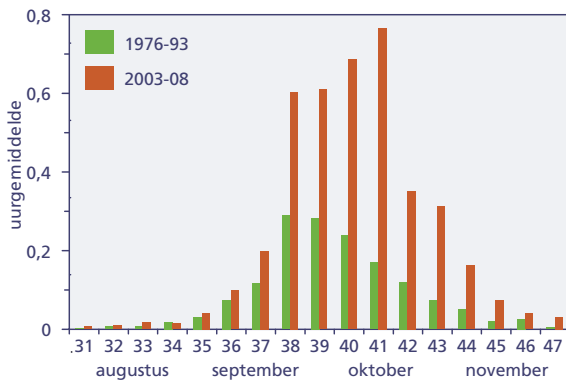

Figuur 2. Verspreiding van Huiszwaluw. Uurgemiddelden tijdens trektellingen in 2003-08 op telposten waar tenminste 50 uren geteld is in augustus en september (www.trektellen.nl).

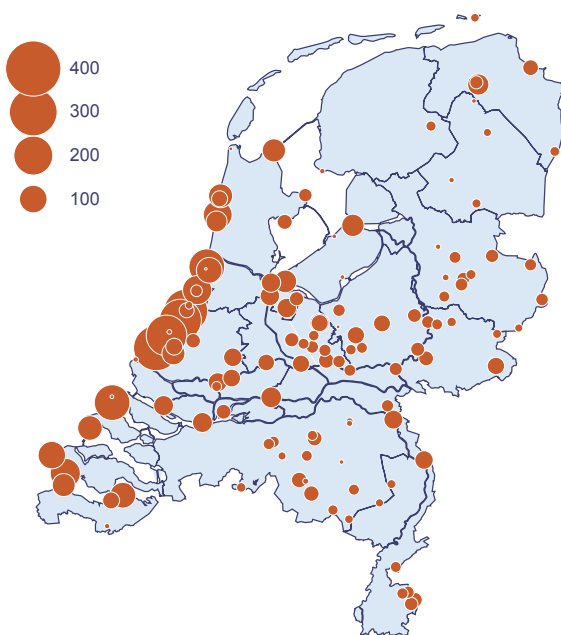

Huiszwaluw.
Foto: Harvey van Diek

Grote Gele Kwikstaart.
Foto: Ran Schols

Figuur 3. Seizoenspatroon van Grote Gele Kwikstaart. Uurgemiddelden per week tijdens trektellingen in 1976-93 (LWVT) en 2003-08 (www.trektellen.nl).

Figuur 4. Verspreiding van Grote Gele Kwikstaart. Uurgemiddelden tijdens trektellingen in 2003-08 op telposten waar tenminste 10 uren geteld is tussen 1 september – 15 november (www.trektellen.nl).

landschappen; bos wordt waarschijnlijk op grote hoogte gepasseerd. Goede foerageergebieden bij de telpost hebben grote aantrekkingskracht op trekkers, wat de hoge aantallen op heidevelden met vennen verklaart. Ook elders kan zich echter een verdichting van de trek voordoen.

Opmerkelijke aantallen werden gezien in augustus 2008. De doortrekgolf kondigde zich op 16 en 19 augustus aan met 3215 resp. 3900 trekkers over Kwinteloijen bij Veenendaal, en manifesteerde zich op 20 augustus met maxima van 6650 over De Hamert bij Bergen (Lb) en 5300 over de Strabrechtse Heide (NBr). Op de 21e trokken 2790 Huiszwaluwen over Kwinteloijen en drie dagen later was het opnieuw raak op de Strabrechtse Heide met een stroom van 4960 Huiszwaluwen. Dat zijn aantallen waarvan trektellers elders alleen maar kunnen fantaseren. Daar is een aantal van 1000 Huiszwaluw al reden tot euforie.

In het voorjaar zijn de aantallen overigens een stuk lager en moeten gewone stervelingen tevreden zijn met maximaal enkele tientallen trekkers, veelal alleen gehoord. Alle trektellers? Nee, want zoals gewoonlijk springt Breskens er weer eens uit. Bij gunstige stuwing kan het hier Huiszwaluwen 'regenen', zoals op 21 mei 1989 met 6099 trekkers.

Meer Grote Gele Kwikstaarten, maar niet overal

Niet eens zo lang geleden was de metaalachtige scherpe roep van de Grote Gele Kwikstaart nog niet bij iedere trekteller bekend. Het gevolg was dat tweede helft jaren zeventig, toen de Landelijke Werkgroep Trektellen (LWVT) ontstond, er telposten waren waar 'nooit' Grote Gele Kwikstaarten werden gezien.

De gangbare trekroepjes zijn echter al geruime tijd gesneden koek voor trektellers, zodat zulke determinatieproblemen tot het verleden behoren. Dankzij de kenmerkende en luide roep, in combinatie met de markante lange dunne staart en diepe boogvlucht,

behoort de soort zelfs tot de makkelijkere soorten tijdens het trektellen. Telproblemen spelen evenmin een rol: een Grote Gele Kwikstaart vliegt bijna altijd solitair of hooguit met enkele bijeen. Inmiddels weten we dat deze soort een vrij schaarse trekker is die in het hele land gezien kan worden.

De meeste trek wordt in ons land tussen half september en half oktober geconstateerd. Dit patroon lijkt sinds de jaren tachtig en begin jaren negentig wat naar achteren te schuiven, met de piek meer begin oktober in plaats van eind september, al is dat statistisch niet helemaal zeker. Het zou passen binnen het bij de Huiszwaluw geschetste beeld dat kortafstandtrekkers wat later lijken te vertrekken. De verspreiding toont de voor veel zangvogels bekende stuwingbanen langs de Hollands-Zeeuwse kust. In het binnenland zijn de aantallen een stuk lager, enige stuwingpunten in het IJsselmeergebied daargelaten. Hoge aantallen worden vooral gezien langs de Zuid-Hollandse kust, waar de maxima op De Vulkaan te Den Haag (169 op 30 september 2002) en de Bloedberg te Monster (163 op 8 oktober 2006) elkaar amper ontlopen. Met uitzondering van het IJsselmeergebied, waar de maxima wel eens in de vele tientallen lopen (40 bij Ketelbrug op 12 oktober 2005) komt het binnenland er veel kariger vanaf. Hier zijn dagmaxima van 10-15 Grote Gele Kwikstaarten gebruikelijk. Langs de kust worden soms ook tientallen vogels op één dag gevangen. Opvallend waren bijvoorbeeld de vangsten in Westenschouwen en Castricum op 3 oktober 2005 (34 resp. 21) en 4 oktober 2005 (48 resp. 32).

Het verschil tussen kust en binnenland is tegenwoordig veel geprononceerder dan in de jaren tachtig en begin jaren negentig. De maxima langs de kust lagen toen op een kwart van de huidige, terwijl de maxima in het binnenland weinig verschilden van de huidige. Althans, langs de oostgrens van ons land, want in Midden-Nederland zijn ze wel degelijk toegenomen. Een en ander kan te maken hebben met de herkomstgebieden van

de trekkers. Grote Gele Kwikstaarten die bij ons doortrekken, stammen uit Scandinavië, Duitsland en mogelijk ook Polen. De precieze trekbanen zijn niet bekend, maar het is goed mogelijk dat de West-Scandinavische vogels een westelijker koers volgen dan de Duitse. Dat brengt ze dan vooral in het westen van het land, terwijl de trek oostelijker een hogere component Duitse vogels moet bevatten. Dat de aantallen trekkers langs de kust zijn toegenomen, spoort met berichten over een sterke noordwaartse uitbreiding van Noorse en Zweedse broedvogels. De Duitse populatie is veel stabielere, fluctuaties door strenge winters daargelaten.

In dit verband is het ook misschien ook veelbetekenend dat het aantal overwinteraars in het westen van het land recent spectaculair is toegenomen. De Grote Gele Kwikstaart is daar in steden en dorpen inmiddels een gewone overwinteraar. Enkele decennia geleden leken overwinteraars vooral bij het oosten en vooral zuidoosten van het land te horen. Daar is de soort nog steeds in de winter volop te vinden, maar van een spectaculaire stijging van de aantallen is geen sprake.

Fred Hustings, Arjan Boele & Gerard Troost

Meer lezen:

van den Bijstel H.J.V. 2003. **De najaarstrek van de Grote Gele Kwikstaart over telpost Noordhout**. Kruisbek 46 (4, special): 9-15.

Gatter W. 2000. **Vogelzug und Vogelbestände in Mitteleuropa**. AULA Verlag, Wiebelsheim.

Poot M. 2003. **Het overwinteren van Grote Gele Kwikstaarten in steden op landelijke schaal**. Kruisbek 46 (4, special): 35-38.

Hustings E, van der Coelen J., van Noorden B., Schols R. & Voskamp P. 2006. **Avifauna van Limburg**. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.

van Turnhout C., van Winden E., Troost G., Koffijberg K. & Hustings F. 2009. **Veranderingen in timing van zichtbare najaarstrek over Nederland: een pleidooi voor hernieuwde standaardisatie van trekellingen**. Limosa 82: 68-78.

Kwartelkoningen gebaat bij verruiming maaidata hooilanden

Ruim 160 roepende Kwartelkoningen werden in de afgelopen zomer door de kwartelkoning-tellers en medewerkers van de terreinbeherende organisaties geteld. Net als in voorgaande jaren kon bij de meeste vogels dankzij gerichte actie uitmaaien worden voorkomen. Deze beschermingsmaatregelen zijn onderdeel van het 'Beschermingsplan Kwartelkoning', dat in de afgelopen jaren door Vogelbescherming Nederland en SOVON werd uitgevoerd en vanaf 2009 is overgegaan in het nieuwe Leefgebiedenbeleid. Het beschermingsplan heeft het draagvlak voor maatregelen onder boeren en terreinbeheerders in de afgelopen jaren sterk verhoogd. Bovendien zijn veel nieuwe feiten aan het licht gekomen. Zo is inmiddels duidelijk dat Kwartelkoningen in ons land weliswaar sterk afhankelijk zijn van populatieschommelingen op Europese schaal, maar ook dat ten minste een deel van de vogels terugkeert naar de roeplaat van voorgaande jaren. Ook is duidelijk dat Kwartelkoningen in een groot aantal gebieden mede dankzij uitstel van maaidata succesvol tot broeden komen. Door de sterke aantalsfluctuaties is echter een directe link met de maatregelen (nog) moeilijk statistisch hard te maken. Aanwijzingen dat beschermingsinspanningen ook de populatietrend beïnvloedt, zijn er wel. Juist de regio's met de langste beschermingshistorie (IJssel en de provincie Drenthe) kennen de sterkste toename, terwijl de in akkers broedende populatie in het Groningse Oldambt - waar geen beschermingscampagne loopt - als enige van de belangrijke broedgebieden een significante afname laat zien. Uit recente analyses van het samenwerkingsproject met de Radboud Universiteit (zie ook SOVON-Nieuws 22(3): 15-16) blijkt bovendien dat de oppervlakte aan natuurreservaten in het rivierengebied een belangrijke voorspeller is voor de verspreiding van Kwartelkoningen. Die reservaten, voornamelijk hooilanden in beheer van een terreinbeheerder, worden doorgaans later gemaaid dan gangbaar boerenland en vormen dus voor de laat arrive-

Hooilanden met maaidata vanaf 1 augustus vormen voor Kwartelkoningen een belangrijk onderdeel van de beschermingsstrategie.

Foto: Jan Schoppers

rende Kwartelkoningen prima habitat. Het is dan echter wel van belang dat die reservaten geen ecologische val vormen. Nog steeds is 15 juni de datum om reservaten te maaien. Het beschermen van de dan aanwezige roeplaat is uiteraard van groot belang om verstoring te voorkomen, maar waarschijnlijk niet in alle gevallen voldoende om succesvol broeden mogelijk te maken, en ook de staat van instandhouding zoals die voor de Natura 2000-gebieden is geformuleerd te bereiken. Vooral de ontwikkelingen in Drenthe laten zien waar ook de landelijke beschermingsstrategie in de komende jaren op gericht zal zijn: uitbreiding van de oppervlakte hooilanden die pas vanaf 1 augustus worden gemaaid. Alleen al in Zuidwest-Drenthe nam de oppervlakte van zulke laat gemaaide hooilanden toe van 165 ha in 1990 tot 990 ha in 2008 (A.J. van Dijk). Vergelijkbare ontwikkelingen zijn er ook langs de Drentsche Aa (zie SOVON-Nieuws 22(3): 12-13). Drenthe behoort momenteel tot de beste kwartelkoningregio's van het land, en herbergde in 2009 bijna 40% van de landelijke populatie. Uitbreiding van hooilanden met maaidata van 1 augustus (of later) zou ook in andere gebieden de populatie een belangrijke impuls kunnen geven. Momenteel wordt in overleg met Staatsbosbeheer gekeken in hoeverre deze strategie ook langs de uiterwaarden van Zwarte Water en IJssel op grotere schaal geïmplementeerd kan worden.

Kees Koffijberg, Jan Schoppers & Steven Kragten (Vogelbescherming Nederland)

De rapportage met een evaluatie van het 'Beschermingsplan Kwartelkoning' is als pdf op te halen op <http://www.sovon.nl/default.asp?id=301>.

Links: Ekster, Zuid-Holland, 29 oktober 2004.
Foto: Hans Gebuis

Rechts: Ekster, Renesse, 24 december 2007.
Foto: Harvey van Diek

PTT-wintervogel-telling 2008 en de verdwenen mezen

Al 31 jaar worden in Nederland de wintervogels gemonitord volgens een eenvoudig maar doeltreffend systeem: punt-transect-tellingen. Dat levert interessante kennis op over bijvoorbeeld vogels in de stad en over invasies. Hieronder volgt een overzicht van de resultaten van afgelopen winter, met een oproep om zelf ook mee te gaan doen.

Eindelijk weer een koude winter

De winter van 2008/09 staat nog in het geheugen gegrift als een strenge winter. Vanaf de Kerst tot aan 10 januari was er een onafgebroken periode met koud winterweer, met op veel plaatsen ijs en sneeuw. Deze koudeperiode begon dus halverwege de PTT-telling die loopt van 15 december tot 1 januari. In de eerste helft van de telperiode was het weer juist zacht. Daarvoor lagen de decembertemperaturen rond of enkele graden beneden de normale waarden voor de tijd van het jaar. De helft van de PTT-tellingen is verricht in de zachte periode vóór Kerst, de helft in de koude periode erna. Feitelijk net iets te vroeg om de gevolgen van de koude-inval op vogels goed te registreren.

Bijzondere soorten en aantallen

Met het PPT doen ieder jaar een paar honderd vogelaars in heel Nederland mee. In december 2008 zijn er zo'n 400 routes geteld, wat ruim een miljoen vogels opleverde. Op veel routes werden ook weer de dagactieve zoogdieren geteld voor de Zoogdierverseniging.

Er werden diverse bijzondere waarnemingen verricht, zoals een groep van 8 Dwergganzen, een Kuifaalscholver, op drie routes een Witoogend en op even zovele routes een Middelste Bonte Specht (ter-

wijl er in totaal maar 7 Kleine Bonte Spechten werden gezien). Aan de kust deden de 'kwelderzangers' het slecht, met slechts 1 Ijsgors, 74 Sneeuwgorzen, 3 Fraters en 5 Strandleuweriken; een beeld dat helaas de laatste jaren normaal is geworden. Daarentegen had een teller aan de kust van Texel zicht op een magnifiek schouwspel: een groep van liefst 850 Jan-van-Genten viszend op de Noordzee. Deze groep bleef dagenlang aanwezig, en op de zichtbaar aanwezige visvoorraad kwam ook af en toe een Bultrug af.

De Klapekster had naar PTT-maatstaven een goed jaar, er werden er 30 gezien. Tijdens de landelijke Klapekstertelling van Waarneming.nl en SOVON werden echter een kwart minder Klapeksters geteld dan het jaar ervoor.

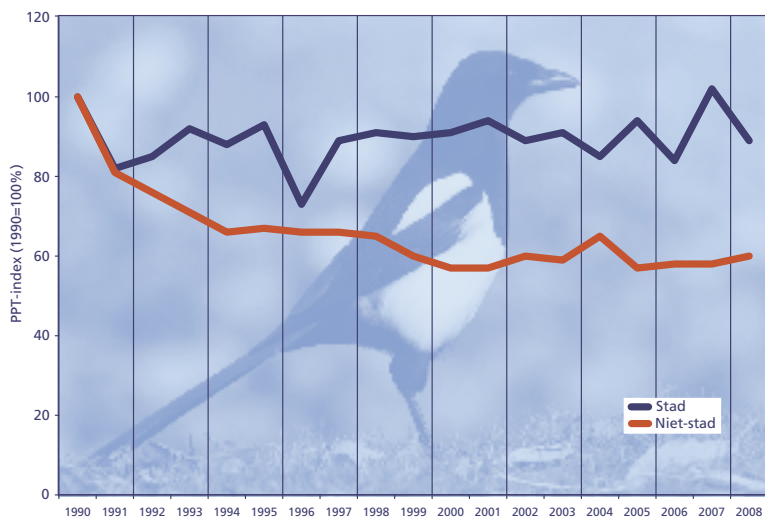
Invloed winterweer

Na een reeks van warme winters waren er tijdens de PTT-tellingen van december 2007 en 2008 weer eens flinke vorstperiodes. Sommige halfbakken overwinteraars hadden daar in 2007 al last van, enkele andere hielden het toen nog vol maar vertoonden in 2008 een flinke terugval. Tot de eerste groep behoren Kleine Zilverreiger, Waterral, Witte Kwikstaart, Winterkoning, Tjiftjaf en Spreeuw. Soorten die pas in 2008 in lagere aantallen werden vastgesteld, zijn Grote Gele Kwikstaart en Roodborsttapuit. Grote Zilverreiger, Groene Specht en Ijsvogel hadden tijdens de PTT-periode (nog) weinig last van de ingevallen kou, en handhaafden hun opmars van de laatste jaren. Rode Lijst-soorten Ringmus en Matkop, maar ook Kauw, namen (verder) in aantal af. Zwarte Roodstaart (1 ex. in 2008) en Zwartkop (4 ex.) blijven zeldzaamheden in december.

Invasievogels trokken voorbij

In de herfst van 2007 en 2008 waren er flinke invasies van Pimpel-, Kool- en Zwarte Mezen. Kijken we naar de PTT-indexen, dan zien we daar helemaal niets van terug. Alledrie de soorten lieten juist lagere aantallen zien dan de jaren daarvoor, de Zwarte Mees had zelfs nog nooit zo'n lage index. Blijkbaar waren de buitenlandse mezen verder getrokken, en wellicht namen ze daarbij wat Nederlandse vogels mee. Ook in België bleven invasieve mezen in 2007 niet overwinteren (Herremans & Roggeman in Natuur.Oriolus 74(3) en (4)). In andere invasiejaren blijven de mezen echter wél de hele winter hangen, zoals beschreven voor de Zwarte Mees in SOVON-Nieuws 17(4).

De in België geconstateerde toename in groeps grootte bij Pimpelmezen verklaart wellicht enkele grote groepen in 2008 op de Veluwe: bij Apeldoorn een groep van 85 Pimpelmezen en op de Oud-Reemsterhei een groep van 47. Op deze laatste route werd in 2007 ook al een groep van 45 gezien.

Figuur 1: Trend van de Ekster in stedelijke gebieden en daarbuiten.

De barmsijzeninvasie die Nederland in de herfst beleefde, liet gelukkig wel zijn sporen na in de wintervogeltelling. De grootste groep betrof 91 exemplaren op een telpunt bij Winterswijk. Ook Koperwieken waren in relatief hoge aantallen aanwezig gedurende de winter.

Stadsvogelindicator

Er is een groeiende interesse in de vogelbevolking van steden en dorpen. In het PTT-project zijn op vele routes ook enkele stadse telpunten opgenomen. Hieruit kunnen trends voor wintervogels in stedelijke milieus berekend worden. Momenteel worden deze gegevens voor Vogelbescherming geanalyseerd en in combinatie met de gegevens van het stadsvogelmeetnet MUS zal hieruit een stadsvogelindicator geconstrueerd worden. De gegevens worden beschikbaar gemaakt voor geïnteresseerde gebruikers zoals gemeenten, die hiermee een vinger aan de pols kunnen houden van hun lokale vogelpopulaties en indien nodig gerichte beschermingsmaatregelen kunnen treffen.

Het is bekend dat diverse typische stadsvogels, zoals de Huismus, in grote steden harder achteruit zijn gegaan dan op het platteland, maar het tegenovergestelde komt ook voor. Een mooi voorbeeld hiervan is de Ekster, een soort die in het landelijk gebied flink in aantal achteruit is gegaan, maar zich in de stad goed kan handhaven (figuur 1).

Zelf meedoen is eenvoudig

Zelf een leuke wintervogelroute beginnen is eenvoudig. De telling vindt plaats op één dag in de tweede helft van december, en je mag zelf de telpunten bepalen. Alle informatie, waaronder een beknopte handleiding, is te vinden op de website van SOVON, of te verkrijgen via de projectcoördinator (bram.aarts@sovon.nl). Het PTT-project kan altijd nieuwe deelnemers gebruiken. Er zijn vogelwerkgroepen die hun werkgebied door middel van wintervogelexcursies door groepen vogelaars laten tellen. Een andere interessante ontwikkeling is dat sommige stadsvogeltellers hun MUS-route in de winter tellen als PTT-route, of moeten we zeggen: winter-MUS?

Bram Aarts

Weidevogels: een blijvend zorgenkindje?

De meeste weidevogels gaan nog steeds in een rap tempo achteruit. Dat is vooral onder de steltlopers het geval. Lichtpuntjes zijn de stabilisering bij de Veldleeuwerik en het herstel van de Zomertaling.

Agrarisch Natuurbeheer

Weidevogels mogen zich nog steeds verheugen in een grote belangstelling. Voor veel mensen is het agrarisch gebied niet 'af' zonder de aanwezigheid van karakteristieke weidevogels als Grutto, Kievit of Veldleeuwerik. Daarbij beperkt de belangstelling zich niet langer tot de soorten die specifiek gebonden zijn aan graslanden. Ook voor akkervogels en vogels van het kleinschalige landschap bestaat steeds meer interesse. Dat uit zich in de groeiende groep vrijwilligers die op een of andere manier actief betrokken zijn bij de bescherming van vogels in deze biotopen. Maar ook vanuit het beleid wordt erkend dat voor de vogels in deze biotopen meer moet worden gedaan. Dat vinden we onder andere terug in de nieuwe pakketten Agrarisch Natuurbeheer die boeren vanaf 2010 kunnen afsluiten. Die pakketten beperken zich niet langer tot maatregelen op graslanden, maar gelden nu ook voor akkerbouwgebieden. De nadruk ligt daarbij op de ontwikkeling van zogenaamde faunaranden. Deze randen met een minimale breedte van 6 m en bij voorkeur 12 m, kennen een extensief landgebruik en bestaan meestal uit twee of meer verschillend beheerde gewassen. Vanaf 2010 loopt de regeling Agrarisch Natuurbeheer niet langer via de Rijksoverheid, maar via de provincies. Die zijn dan ook druk in de weer met het maken van verspreidingskaarten van boerenlandvogels in hun provincie. Steeds meer provincies zitten op de lijn om zogenaamde kerngebieden aan te wijzen. Alleen daarbinnen kan dan een regeling worden afgesloten.

Recente aantalsontwikkelingen in het agrarisch gebied

Dat er nu gekozen gaat worden om het beschikbare geld gericht en daarmee hopelijk effectiever in te zetten, wordt mede gevoeld door de constatering dat van alle broedvogels de groep die in het boerenland broedt de sterkste afname vertoont. Een fenomeen dat zich niet beperkt tot Nederland. In heel Europa, en dan vooral in de westerse landen die gekenmerkt worden door een intensieve agrarische bedrijfsvoering, gaat het slecht met deze groep vogels.

In Nederland beschikken we momenteel over betrouwbare trends sinds 1990. Als we kijken naar de gemiddelde jaarlijkse aantalsverandering van een 19-tal soorten in agrarisch gebied sinds 1990, dan bestaat de top vijf in afname

uit Patrijs, Scholekster, Veldleeuwerik, Grutto en Slobeend (fig. 1). De top vijf die het sterkst is toegenomen, bestaat uit Krakeend, Kwartel, Knobbelzwaan, Bergeend en Kuifeend. De gemiddelde jaarlijkse aantalsverandering is ook berekend over de laatste vijf jaar, omdat daarmee een indruk wordt verkregen of een soort het recentelijk beter of slechter is gaan doen dan over de totale periode gerekend. Dan valt op dat de top in achteruitgang nu alleen nog maar bestaat uit steltlopers, met vrij algemene soorten als Scholekster, Grutto en Kievit voorop.

Positief is de minder sterke afname bij Patrijs en vooral Veldleeuwerik. Het lijkt erop dat de aantallen van de Veldleeuwerik zich beginnen te stabiliseren. Dat is natuurlijk hoopgevend, want dat betekent dat de kans dat de Veldleeuwerik uit Nederland gaat verdwijnen kleiner is geworden, maar tegelijk moeten we ons realiseren dat voor herstel van de populatie nog heel wat nodig is. Sinds 1970 is de Veldleeuwerik met ongeveer 95% in aantal afgenomen. De broedpopulatie bestaat nu naar schatting uit 38.000 paar, minder dan de geschatte populatiegrootte van de Grutto. Dat lijkt echter te veranderen, gezien het rappe tempo waarin de Grutto nu afneemt; jaarlijks met ongeveer 5%. Een vergelijkbare afname wordt vastgesteld bij Scholekster, Kievit, Wulp en Watersnip.

Daarnaast is de recente opmars opmerkelijk van soorten als Wintertaling, Krakeend, Kwartel en Zomertaling. Vooral de positieve aantalsverandering van de laatste is hoopgevend; het betreft de enige soort waarbij de negatieve aantalsverandering sinds 1990 nu omgezet lijkt te zijn in een positieve. Dit alles leidt er echter niet toe dat de vogelgemeenschap als geheel vooruitgaat. Van de 19 soorten die in het meetnet worden gevolgd, gaan er over de totale periode gerekend acht soorten in aantal vooruit, maar over de laatste vijf jaar gerekend zijn dit er nog maar zes.

Positieve ontwikkelingen

Het zal duidelijk zijn dat het gevoerde beleid in de afgelopen jaren nog niet tot de gewenste ommekeer in populatieontwikkeling heeft geleid. Wat dat betreft heeft de introductie van Programma Beheer aan het begin van deze eeuw nog onvoldoende opgeleverd. Veel van de maatregelen in dat Programma zijn vooral gericht op de behoeftes van de Grutto. De Grutto heeft daar niet echt van

Grutto op hek in de Alblasserwaard.
Foto: Hans Gebuis

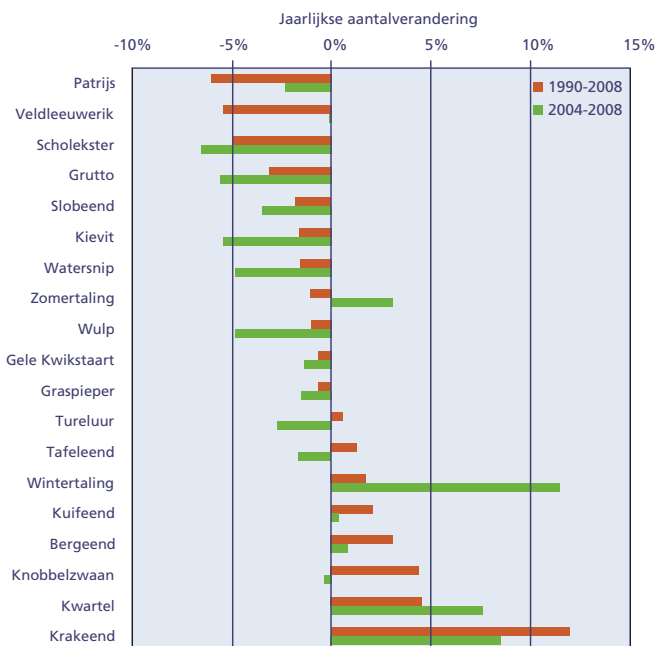
Ledenraad en bestuurswisseling

Afgelopen juni kon het bestuur vijf nieuwe leden voor de Ledenraad verwelkomen: Harry Horn (district Wadden), Jouke Prop (district Groningen), Sjoerd Boonstra (district Drenthe), Wim Ruitenbeek (district Noord-Holland-Noord) en Toine Morel (district Utrecht). Welkom heren!

Aan het eind van dit jaar treden, na een periode van 4 of 8 (!) jaar, voor een aantal districten ledenraadsleden af: zo kunnen we nog in diverse districten nieuwe ledenraadsleden gebruiken. Met name in de districten Noord-Holland-Zuid, Limburg-Noord en Limburg-Zuid zoeken we nog naar kandidaten die graag mee willen praten en beslissen over de koers en het reilen en zeilen van de vereniging SOVON. Het vergt een beperkte inzet in tijd, maar wel een actieve betrokkenheid bij de vereniging. SOVON heeft een Ledenraad omdat we het belangrijk vinden dat de waarnemers een belangrijke stem en invloed hebben binnen SOVON. Kortom, leg uw verrekijker en telformulier tweemaal per jaar aan de kant en laat uw stem horen!

Op www.sovon.nl vindt u meer informatie over vacatures en taken van ledenraad en bestuur. Of informeer vrijblijvend bij Adrie Hottinga, bestuurslid (bestuur@sovon.nl) of Carolyn Vermanen, hoofd afd. Communicatie (carolyn.vermanen@sovon.nl). Ook is het natuurlijk mogelijk om bij de zittende ledenraadsleden te informeren.

Het bestuur van SOVON opereert op de achtergrond, maar heeft desalniettemin een belangrijke controlerende en sturende taak bij de financiën en het beleid van SOVON. Afgelopen zomer heeft Hans van Dord de voorzittershamer overgedragen aan Louis Dolmans. Hans heeft de voorzittersrol afgelopen acht jaar met verve vervuld, maar gaf (statutair verplicht) het stokje dus over. Binnenkort neemt hij afscheid van personeel, bestuur en ledenraad en zal hij op gepaste wijze worden bedankt voor zijn belangeloze inzet en bijdrage!

Figuur 1. Gemiddelde jaarlijkse aantalsverandering (%) van weidevogels in agrarisch gebied sinds 1990 en in de afgelopen vijf jaar. Soorten zijn gerangschikt op de aantalontwikkeling in de hele periode.

geprofiteerd, hoewel het natuurlijk altijd mogelijk is dat hij er zonder die maatregelen nu nog slechter voor stond. Dit lijkt bevestigd te worden door het feit dat de afname bij de andere steltlopersoorten zo mogelijk nog sterker is.

Het geeft tegelijk aan wat het probleem is met de huidige maatregelen; ze houden onvoldoende rekening met de wensen van de overige boerenlandvogels. Dat is natuurlijk ook lastig gezien de grote diversiteit tussen de vogels die tot de weidevogels worden gerekend. Een probleem waar alle soorten echter mee te maken hebben is het veel kortere broedseizoen. Door steeds intensievere landgebruik is de periode waarbinnen de vogels zich moeten vestigen, eieren uitbroeden en jongen grootbrengen te kort geworden. Sommige soorten (bijv. Veldleeuwerik) moeten meer dan één legsel kunnen grootbrengen per seizoen, maar ook soorten die voldoende hebben aan een succesvol legsel komen steeds meer in de problemen. In het verleden was het nog mogelijk om een tweede legsel te starten nadat het eerste was mislukt, maar die tijd is er nu niet meer. Daardoor is het

broeden nu een alles-of-niets-strategie geworden. Maatregelen zouden zich dan ook veel meer dan nu het geval is moeten richten op het verlengen van het broedseizoen. Dit kan door een lagere mestgift of een verhoging van het waterpeil. Maatregelen die moeilijk te combineren zijn met de moderne bedrijfsvoering van een boer. Daar ligt ook een uitdaging voor de boerenlandvogels in het grootste deel van Nederland willen behouden. Positief in dit kader is dat dit besef nu steeds verder doordringt en er ook steeds meer onderzoek wordt uitgevoerd op verzoek van de Kenniskring Weidevogellandschap van het Ministerie van LNV, om voor die nieuw te ontwikkelen maatregelen bouwstenen aan te leveren.

Recent verschenen

Drentse Vogels 2008

Een boekje van bescheiden omvang dit keer (56 pag.), maar niet minder interessant met artikelen over de Scholekster als broedvogel van Assen en omstreken, het Geeserstroombied een nieuw vogelparadijs, Wilde Zwaan voor het vierde jaar broedvogel, Blauwe Kiekendieven op slaapplaat- en steeds meer overwinterende ganzen en broedende Grauwe Klauwieren.

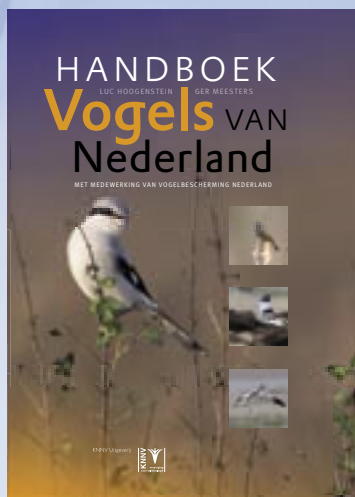
Bestellen via overmaking van € 8,- op ING 3870292 t.n.v. Werkgroep Avifauna Drenthe te De Kiel, met vermelding van DV 22.

Handboek Vogels van Nederland

Dit boek, met Luc Hoogenstein en Ger Meesters als auteurs, behandelt bijna 300 vogelsoorten die in ons land te zien zijn en beschrijft van elke soort herkenning en voorkomen in Nederland. Ook 'nieuwe' Nederlandse soorten, zoals de onlangs teruggekeerde Ruigpootuil en de als aparte soort erkende Pontische Meeuw passeren de revue. Recente aantallen en populatietrends zijn eveneens opgenomen, net als de Rode Lijst van bedreigde vogels en een overzicht van de beste vogelkijkgebieden van Nederland. Fraaie illustraties in de vorm van foto's en tekeningen completeren de tekst.

Met één vogelsoort per bladzijde, in rustige vormgeving, is er uitgebreid ruimte voor kenmerken, verspreidingskaartjes en achtergrondinformatie over bijvoorbeeld voorkomen, leefwijze, voortplanting, gevoeligheden en beschermingsstatus. Daarmee is deze uitgave geschikt voor zowel beginnende als gevorderde vogelliefhebbers.

KNNV Uitgeverij, 318 pag.
ISBN 978 90 5011 270 3. Prijs: € 29,95

DVD Vogels rondom de Noordzee

DVD met 90 min. opnamen, gemaakt door Chris Groenendijk, van vogels in de landen rondom de Noordzee (veelal Nederlandse kust en Oost-Engelse kust).

Kost € 25,- en is te bestellen via de website <http://www.greencornerbirding.com/>

Meer KNNV-Uitgaven

Gallen in beeld. Auteur Kees de Heer, illustraties Renée den Besten; 32 pag. ISBN 978 90 5011 294 9. Prijs: € 4,95.

Spinnen in beeld. Auteur Geert-Jan Roebers, illustraties Renée den Besten; 32 pag. ISBN 978 90 5011 293 2. Prijs: € 4,95.

Keverkriebels, over lieveheersbeestje, meikevers en andere trippelende torren. Auteurs Geert-Jan Roebers en Stefan Halewijn, illustraties Fred Geven en Foto Natura; 72 pag. ISBN 978 90 5011 298 7. Prijs: € 16,95.

Dendrologie van de Lage Landen. Geïllustreerde handleiding bij het bepalen van bij ons voorkomende soorten, variëteiten en cultivars der gekweekte houtige gewassen. Auteurs B.K. Boom, Jan de Koning, Wim van den Broek, Huub Bruens en Dirk De Meyere; illustraties deels nieuw (Joanne Porck), deels uit vorige druk; 608 pag. ISBN: 978 90 5011 296 3. Prijs: € 49,95.

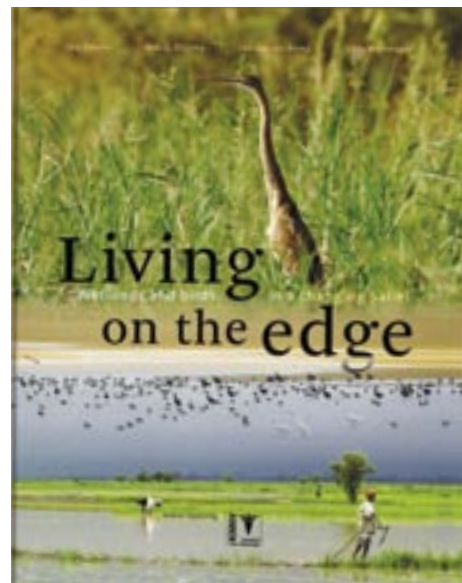
Gallenboek. W.M. Docters van Leeuwen; herzien en bewerkt door J.C. Roskam met veel illustraties; 352 pag. ISBN 978 90 5011 295 6. Prijs: € 49,95.

Flora en Fauna in Haarlemmermeer

Flora en fauna van deze sterk groeiende gemeente zijn gevarieerder dan bekend is. Denk bijvoorbeeld aan de gestaag toenemende populatie IJsvogels, de overzomerende Lepelaars en de overwinterende Dodaarzen en Ransuilen. Flora en overige fauna kennen eveneens verrassingen.

Dit boekje, waarvan de teksten eerder gepubliceerd zijn in wekelijkse columns in de Hoofddorpse Courant, gidst u door de natuur van dit gebied. Kortom een informatief boek voor wie de Haarlemmermeer eens van een andere kant wil bekijken.

Franke van der Laan, ISBN 9789087880866. 96 pag. Prijs € 12,-.

We weten inmiddels allemaal dat de in de Sahel overwinterende vogels problemen ondervinden met o.a. droogte. Dat vertaalt zich veelal in (al dan niet tijdelijk) terug-lopende aantallen broedvogels bij ons, denk aan soorten als Purperreiger, Zomertortel, Grasmus en Rietzanger. Maar hoe werkt dat precies, op welke schaal en waarom is de ene vogelsoort gevoeliger voor veranderingen in de Sahel dan andere? Dat is nu na te lezen in een geweldig boek.

Living on the edge beschrijft de Sahel in zijn functie van belangrijk overwinteringsgebied voor langeafstandstrekkingen. Het boek beschrijft de uitdagingen die vogels het hoofd moeten bieden: niet alleen klimaatverandering (denk aan de beruchte droogteperiodes), maar ook snelle gebiedsveranderingen veroorzaakt door menselijk ingrijpen zoals ontbossing, irrigatie, overbevising en droogleggen van wetlands. Hoe hebben die veranderingen vogels parten gespeeld en in hoeverre hebben ze zich daaraan aangepast? Kunnen we de veranderende aantallen in Europa verklaren uit veranderingen in de Sahel en vice versa? De auteurs staan er borg voor dat dit boek meer vragen beantwoordt dan u kunt stellen.

Een fascinerend en uitermate leesbaar boek, dat ook nog eens een prachtige vormgeving kent met verhelderende diagrammen, kaarten en illustratieve foto's. De auteurs, Leo Zwarts, Rob G. Bijlsma, Jan van der Kamp en Eddy Wymenga hebben een fenomenale prestatie geleverd.

KNNV Uitgeverij, 564 pag.
ISBN 978 90 5011 280 2. Prijs € 64,95.

Speciale prijs alleen op de Landelijke Dag: € 57,50

Graag reserveren via <http://www.sovon.nl/default.asp?id=832>

Living on the edge - Wetlands and birds in a changing Sahel

Purperreiger en Oeverzwaluw, twee Sahelgangers

In Living on the edge wordt bijna de helft van de tekst besteed aan besprekingen van 27 soorten die in de Sahel overwinteren of er moeten opvetten. Van Kwak, Ralreiger en Ooievaar tot Gekraagde Roodstaart, Rietzanger en Grasmus, ze staan er allemaal in. Fascinerende overzichten, die de bestaande maar zeer verspreide kennis compact samenvatten, maar ook vele nieuwe inzichten opleveren. Hoe de situatie in de Sahel uitpakt voor trekvogels, blijkt per soort te verschillen.

De Europese Purperreigers trekken, met uitzondering van de Russische vogels (die oostelijker gaan), allemaal naar de westelijke Sahel. Uit ringmeldingen en satellietwaarnemingen blijken hoge verliezen tijdens de trek, veroorzaakt door ongunstige weersomstandigheden en vervolging. De wintersterfte in de Sahel is zo mogelijk nog groter. Deze hangt in hoge mate af van de regenval aldaar, of liever gezegd: de oppervlakte overstromingsvlakte langs de Niger

en Senegal rivier. Wanneer de regens in september ophouden, beginnen de overstromingsvlaktes in te krimpen, en in droge jaren zijn er in het voorjaar (vlak voordat de grote trek noordwaarts begint) alleen nog zeer lokaal plassen te vinden. Overall in Europa maakten de kolonies Purperreigers een inzinking door begin jaren zeventig en midden jaren tachtig, twee extreem droge perioden in de Sahel. De verliezen waren (zowel in absolute maar ook in relatieve zin) het zwaarst wanneer de populatie het grootst was; het is slecht concurreren om de schaars beschikbare plekken wanneer je met velen bent! Een periode van toegenomen neerslagcijfers in de Sahel in de jaren negentig ging gepaard met een (deel)herstel van de Europese broedpopulaties.

Lokale factoren in de broedgebieden kunnen het overall-effect van de Sahel verscherpen of verzachten. Dat de Nederlandse populatie niet geheel herstelde, heeft ongetwijfeld te maken met het verdwijnen van natuurlijke waterstandschommelingen in moerassen en intensivering van agrarisch cultuurland. Omgekeerd groeide de kolonie in de Zouweboezem in de herstelfase veel sterker dan de Nederlandse populatie als geheel. Dit kan worden toegeschreven aan lokaal terreinbeheer. Dit verbeterde de lokale reproductie maar trok ook vogels aan die anders elders zouden hebben genesteld.

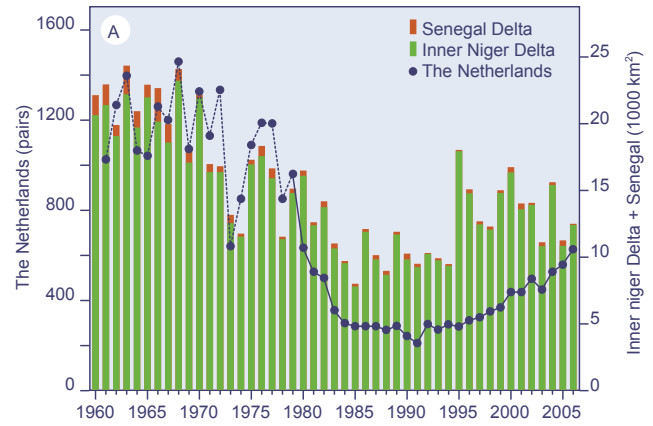

Tekeningen: Jos Zuwaerts

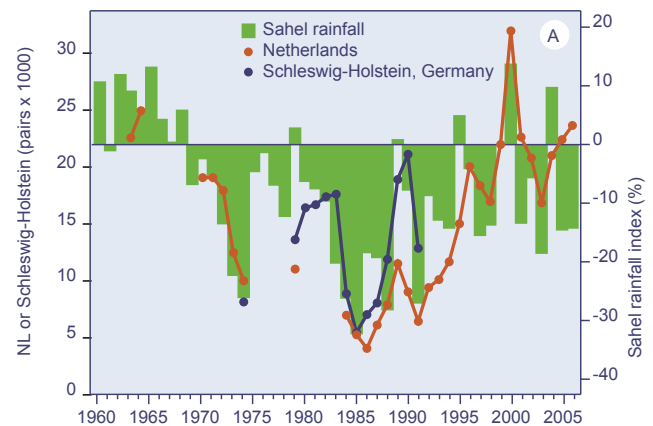
Alle Oeverzwaluwen tussen Ierland en de Russische grens overwinteren in de westelijke Sahel. Ze hebben hier vaste overwinteringsgebieden waar ze ook ruïen, streng geografisch gescheiden. Britse, Deense, Spaanse en Hongaarse vogels zullen elkaar vrijwel nooit tegenkomen! Oeverzwaluwen zoeken in de Sahel grote wetlands op waar ze enorme slaapplekken kennen die ze delen met indrukwekkende aantallen 'Gele' Kwikstaarten.

Het effect van regenval in de Sahel op Europese Oeverzwaluwen is immens. Overall crashten de populaties

tijdens de beruchte droogteperioden begin jaren zeventig en midden jaren tachtig, en bijna overal kenden ze een krachtig herstel nadat de regencijfers aantrokken in de jaren negentig. Een negatief effect is al merkbaar wanneer de neerslagcijfers 5% lager zijn dan het langjarig gemiddelde. Tijdens zware inzinkingen zijn vooral eerstejaars vogels de klos, waarvan vrijwel niets terugkeert. Maar ook blijken vrouwtjes erger onder droogte te lijden dan mannetjes, en forse mannetjes erger dan lichte mannetjes. Net als bij de Purperreiger is de sterfte ook nog eens dichtheidsafhankelijk: hoe groter de populatie, hoe zwaarder de klappen die worden uitgedeeld door de droogte. Populatieregulerende effecten in de broedgebieden zijn er wel degelijk (slechte broedresultaten bij aanhoudend koud en regenachtig weer of hoge vloed langs stromende wateren), maar vallen in het niet bij de allesoverheersende greep die de Sahel op Europese Oeverzwaluwen heeft.

Figuur 1. Purperreiger, populatietrend in Nederland gerelateerd aan de oppervlakte overstromd gebied langs de Niger en Senegal rivier in het voorafgaande jaar. Uit *Living on the edge*.

Figuur 2. Oeverzwaluw, populatietrends in Nederland en Sleeswijk-Holstein (Duitsland) gerelateerd aan de neerslag in de Sahel. Uit *Living on the edge*.

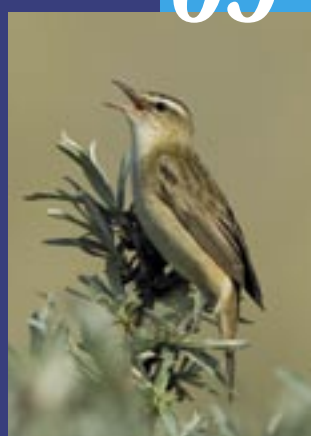
ZATERDAG 28 NOVEMBER 2009

De Vereniging Nijmegen

SOVON Vogelonderzoek Nederland heeft het genoegen u uit te nodigen voor

DE LANDELIJKE SOVON DAG 09

in samenwerking met
Vogelbescherming Nederland en
de Nederlandse Ornithologische Unie

DUTCH BIRDING

TOONAANGEVEND TIJDSCHRIFT OVER HERKENNING,
VOORKOMEN EN TAXONOMIE VAN PALEARCTISCHE VOGELS

het laatste vogelnieuws direct op je mobiel!

Kijk direct op:
www.dutchbirdalerts.nl
Jaarabbonement EUR 36.00 voor DBA-leden

VOGELBOEKEN

De specialist in vogelboeken met méér dan 2500 titels op voorraad.

Raadpleeg onze catalogus op internet:
site: www.birdbooks.nl

De Oldhorst, Zuiderzeestraatweg 415
8091 PA Wezep

tel. 0525-631139
E-mail: birdbooks@introweb.nl

het **Internationale
Vogelboeken
Verzendhuis**

HET KLEINE REISCOLLECTIEF

Ons reisaanbod	Vogelreizen 2010
vogelen	Polen Biebrzamoerassen
wandelen	Polen Oerbos van Bialowieza
fietsen	Polen Oderdelta, Slonsk
kanovaren	Hongarije Bükk-Tisza-Hortobágy
paardrijden	Hongarije Hongaarse wetlands
sneeuw wandelen	Litouwen Zuvintas en Dzukija
crosscountry langlaufen	Roemenië Donaudelta
'specials' met lokale gids	Kirgizië Issyk-Kul en Son-Kul
groepsreizen	Turkije Bosporus en wetlands
individuele reizen	
reizen op maat	

info@hkrc.nl
www.hkrc.nl
085-7853820

een initiatief van Dobry Den Reizen en Meander reizen

Limosa 82-2

Artikelen en korte bijdragen:

- Terug van weggeweest: broedende **Ruigpootuilen** in Drenthe in 2008 (*W. van Manen e.a.*);
- Leeftijdsoepaling en individuele herkenning van **Oehoes** (*G. Wassink*);
- Veranderingen in timing van najaarstrek en pleidooi voor **standaardisatie van landtrektellingen** (*C. van Turnhout e.a.*);
- Eerste resultaten 'Jaar van de Scholekster' (*B. Ens e.a.*).

En: nieuws uit recent gepubliceerd onderzoek en recensies van de nieuwste boeken

**Later dit najaar:
speciaal dubbel-themanummer Waddenzee**

Redactieadres: Romke Kleefstra, SOVON, Posthoornsteeg 1C,
8911 AS Leeuwarden, romke.kleefstra@sovon.nl.

Informatie over abonnementen via SOVON (info@sovon.nl), indien u al lid bent van SOVON of via de Nederlandse Ornithologische Unie, Jacob de Vries, jacobbird@xs4all.nl. Op dit adres is ook informatie beschikbaar over lidmaatschap van de NOU, incl. de beide tijdschriften Limosa en Ardea (zie ook www.nou.nu).

De ultieme visuele beleving

Afstanden worden kleiner

Om dicht bij de natuur te komen, moet u een deel ervan worden. Een Diascope verlegt optische grenzen en brengt u in een prachtige natuurbeleving vol kleurenpracht en details. De hoogwaardige kwaliteit objectieven met FL glas zorgen voor een briljante beeldscherpte, helderheid en contrast. Ontdek eveneens de pracht van de natuur met de lichtgewicht Conquest 8 en 10x30 verrekijkers en steun SOVON. Nu in een speciaal SOVON kadopakket met 10% korting verkrijgbaar bij Vogelbescherming Nederland.

We make it visible.

 technolyt

Importeur TECHNOLYT BV
Industrieweg 35 1521 NE Wormerveer Holland
T: 0031 75 6474547 F: 0031 756213663
info@technolyt.nl www.zeissverrekijkers.nl

ONTDEK HET KLEINSTE DETAIL

DE NIEUWE TELESCOPEN

Hoog nauwkeurige optiek, doordachte functionaliteit, innovatief design. Met de nieuwe telescopen ATM/STM heeft SWAROVSKI OPTIK de optische kwaliteit opnieuw geperfectioneerd. Zo neemt u het kleinste detail waar, in natuurgetrouwe kleuren met de hoogste randscherpte en maximale lichtdoorlaatbaarheid. Dankzij de magnesiumtechnologie zijn de telescopen bijzonder robuust en buitengewoon licht. Wij bieden u bovendien een nieuw groothoek zoomoculair 25-50x W en uitgebreide accessoires.

ATM 65/80 (HD)

STM 65/80 (HD)

Met
SWAROCLEAN
technologie

SEE THE UNSEEN

WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM

SWAROVSKI OPTIK BENELUX

Verwelkomingsstraat 17, B-1070 Brussel

Tel. 0800/022 19 63, Fax 0800/022 13 93 (Nederlandse nummers)

info@swarovskioptik.be

DEELNEMEN EN WINNEN!

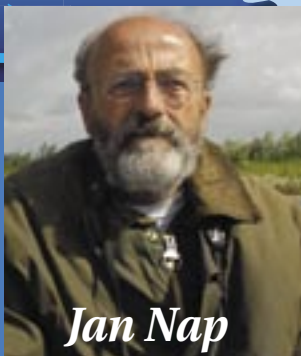
INFORMEER U NU:

WWW.DIGISCOPIEROFTHEYEAR.NL

SWAROVSKI
OPTIK

Jan Nap
(1937-2009)

Broedende visdief op dak van de voormalige melkfabriek in Warga.
Foto: Gerrit Nijboer.

Jaar van de Visdief kent bewogen broedseizoen

Het lijkt erop dat 2009 een uitzonderlijk jaar is geweest voor de Visdief. De eerste Visdieven waren keurig op tijd binnen door eind maart langs de Noord-Hollandse kust te vliegen, maar de grote massa kwam dit jaar veel later dan gebruikelijk. Zelfs eind mei waren veel kolonies nog maar mondjesmaat bezet. Bovendien duurde het lang voordat de vogels overgingen tot nestbouw en broeden, wat suggereert dat de conditie niet optimaal was voor het broedproces. Eenmaal in de kuikenfase viel het op dat er weinig jongen groot kwamen. Vooral in het Deltagebied en op het eiland De Kreupel in het IJsselmeer werd een uiterst laag broedsucces gemeten. In veel gevallen ging ook een tweede nestelpoging verloren. Uit andere, kleinere kolonies komen soortgelijke geluiden. Volgens lokale terreineigenaren en kolonietellers leek vooral voedselgebrek de vogels parten te spelen. Visbemonstering in de Duitse Waddenzee, waar het broedseizoen eveneens ongunstig verliep, liet zien dat een belangrijke voedselbron als jonge haring geheel ontbrak.

Positief was dat de aantallen broedparen in veel kolonies uiteindelijk niet achterbleven bij voorgaande jaren. Vergelijken we bijna 60 kolonies waarvan we de gegevens van 2008 en 2009 ontvangen hebben, dan zien we dat de populatie als geheel positief uitkomt. In deze kolonies zaten in 2008 bijna 1730 paren terwijl in 2009 bijna 1875 paren werden geteld. Ook werden er meer nieuwe vestigingen doorgegeven; tot nu toe al 28 (vorig jaar 16). Het is echter aannemelijk dat dit mede wordt veroorzaakt door de toegenomen aandacht in het 'Jaar van de Visdief'. Overigens ging het bij 11 van de 28 nieuwe kolonies om vestigingen op daken van gebouwen. Tot en met 2008 waren er in heel Nederland maar 11 dakkolonies bekend. Het doel om in het 'Jaar van de Visdief' nieuwe dakkolonies op te sporen is dus erg succesvol

gebleken. Het ligt in de bedoeling in de loop van het najaar met het uitwerken van de resultaten te beginnen om in 2010 een volledig overzicht te kunnen presenteren. Alle informatie over kolonies, naast aantallen broedparen ook aspecten als bezettingsgraad in de loop van het seizoen en het uiteindelijke broedsucces, is dus nog steeds zeer welkom! Tijdens de Landelijke Dag zal speciaal in het kader van het 'Jaar van de Visdief' een presentatie worden gegeven door de bekende Duitse Visdief-onderzoeker Peter Becker van het *Institut für Vogelforschung* in Wilhelmshaven (zie programma Landelijke Dag elders in dit nummer).

Meer informatie over Visdieven is ook te bekijken op www.jaarovandevisdief.nl.

Op 2 juli overleed onverwacht Jan Nap, 72 jaar oud. Jan was vanaf de oprichting van SOVON begin jaren zeventig verbonden met onze organisatie. Eerst als districtcoördinator Overijssel-West voor de eerste atlasprojecten, maar al spoedig ook als lid van het Dagelijks Bestuur. Vele jaren lang was hij een nauwgezet penningmeester bij wie de boeken in goede handen waren. Hij was tevens de stuwende kracht achter VWG 'IJsseldelta' te Kampen.

Het ornithologische hart van Jan ging vooral uit naar het ringen, waarbij speciaal de systematische opzet van het CES hem aansprak, en waarbij hij in zijn enthousiasme ook jonge vogelaars wist mee te sleuren.

Op 'zijn' ringbaan in het Zwarte Meer zijn vanaf begin jaren tachtig tienduizenden vogels door zijn handen gegaan. In de vorige SOVON-Nieuws wordt nog gerefereerd aan de door Jan geringde Buidelmezen.

In de serie 'Vogels in Overijssel' 2002-2008 komen zijn ringresultaten van o.a. Rietzanger, Baardmannetje en Groenling aan bod.

De ontmoetingen met Jan, bijvoorbeeld op de Landelijke Dag, waar hij nooit ontbrak, altijd even vriendelijk, geïnteresseerd en bescheiden, zullen we missen.

Tuinvogeltelling weer gezamenlijk met Vogelbescherming Nederland

Sinds 2003 organiseerde SOVON in de tweede helft van december een wintervogeltelling in de Nederlandse tuinen, met het doel om meer te weten te komen over onze stadse vogels. Het eerste jaar deden we dat gezamenlijk met de KNNV en de jaren erna met Vogelbescherming. Vanaf eind 2007 besloot Vogelbescherming om hun telweekend naar januari te verplaatsen. Dit had als gevolg dat de deelname aan 'onze' telling wat achteruitliep. Twee tuinvogeltellingen bleek bovendien verwarring op te roepen bij de deelnemers en de media. Vandaar dat we onlangs hebben besloten om vanaf volgend jaar de handen (weer) ineen te slaan en een gezamenlijke weekendtelling te organiseren in het weekend van 23 en 24 januari 2010. Door een vernieuwde opzet, waaronder een kwaliteits-

impuls in de gegevensverzameling, hopen we op een grote deelname en een schat aan nieuwe informatie over onze tuinvogels.

De huidige SOVON-wintervogeltelling komt daarmee te vervallen. Alle deelnemers aan onze wintervogeltelling willen we bij deze heel hartelijk bedanken voor hun telling(en) in de afgelopen jaren. Uiteraard raden we hen aan 'over te stappen' naar de nieuwe gezamenlijke tuinvogeltelling. Te zijner tijd zal meer informatie te raadplegen zijn op www.tuinvogeltelling.nl.

Harvey van Diek

Joost van Bruggen & André van Kleunen